

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Perspektivy obyvatel azylového domu

Lucie Řezníčková

Bakalářská práce

2012

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Lucie Řezníčková
Osobní číslo: H09249
Studijní program: B6107 Humanitní studia
Studijní obor: Komunitní studia
Název tématu: Perspektivy obyvatel azylového domu
Zadávající katedra: Katedra sociálních věd

Zásady pro vypracování:

Práce vyjde z odborné literatury k tomuto tématu a mimo jiné se zaměří na rozebrání situace sociálně exkludovaných skupin a vymezení pojmu exkluze. Praktická část bude analyzovat životní možnosti obyvatel azylového domu. Bude provedeno vlastní šetření v rámci výzkumu v azylovém domě a to především metodami kvalitativního výzkumu formou hloubkových rozhovorů. Cílem je získat povědomí o faktorech ovlivňujících příchod těchto osob do azylového domu, důvody setrvání zde a zejména možnosti, které vedou ke zlepšení nebo naopak k zhoršení života těchto lidí.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

DISMAN, M. Jak se vyrábí sociologická znalost. Vyd. 3. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0139-7 HRADECKÁ, V. Bezdomovství - extrémní vyloučení. Praha: Naděje, 1996. ISBN 80-902292-0-4 KELLER, J. Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. ISBN 978-80-7419-031-5 (brož.) MATOUŠEK, O. Slovník sociální práce. Vyd. 2. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-368-0 (váz.) MATOUŠEK, O., KODYMOVÁ, J., KOLÁČKOVÁ, J. Sociální práce v praxi : specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002 MATOUŠEK, O. Metody a řízení sociální práce. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-502-8 (váz.) KELLER, J. Soumrak sociálního státu. Vyd. 2. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. ISBN 978-80-7419-017-9

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Ondřej Štěch

Katedra sociálních věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2011**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2012**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

Mgr. Zbyněk Andrš, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2011

Prohlášení autora

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Hradci Králové dne 20. 2. 2012

Lucie Řezníčková

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedení a zaměstnancům Domu Matky Terezy v Hradci Králové. Především mockrát děkuji vedoucí Domu Matky Terezy Daně Pechové za její pomoc a spolupráci při výzkumném šetření.

Dále děkuji všem respondentům, kteří byli ochotni účastnit se mého výzkumu.

V neposlední řadě děkuji vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. Ondřeji Štěchovi za odborné vedení, cenné rady i připomínky.

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zamýšlí nad stavem dnešní společnosti. Kriticky představuje a zhodnocuje téma postmoderní doby a globalizace jako procesy vedoucí k situaci vylučování určitých osob z možnosti dosahovat na různé zdroje společnosti. V přímé spojitosti s novými sociálními riziky práce rozebírá, pomocí odborné literatury k danému tématu, krizi sociálního státu. Dále se zaměřuje na charakteristiku sociálního vyloučení a jevu bezdomovství. Práce představuje výsledky vlastního výzkumného šetření v azylovém domě pro muže, jehož cílem bylo odhalení motivace obyvatel azylového domu k tomu, aby nějakým způsobem změnili svůj současný život.

Klíčová slova

Globalizace, sociální stát, sociální vyloučení, bezdomovství, azylový dům

Title

Perspectives of People Living in Homeless Shelters

Abstract

This paper critically evaluates the effects of Globalization on the underclass, especially in regard to their ability to cope with crisis. Current literature on the subject is analyzed and synthesized. An effort is made to arrive at a definition of social exclusion and to explore its different aspects. Finally, in hopes of giving a personal dimension to the issue, the writer's field research is presented. This research involved a series of face-to-face interviews with long-term residents of a males-only homeless shelter. In this way, further insight was gained into the day-to-day struggles of one socially excluded group and the degree of their motivation to change their life.

Key words

Globalization, welfare state, social exclusion, homelessness, homeless shelter

Obsah

I. Teoretická část	
1. Úvod.....	3
2. Současná společnost.....	4
2.1. Sítě nástrah postmodernity.....	4
2.2. Nová sociální rizika.....	5
2.2.1. Podstata nových sociálních rizik.....	5
2.2.2. Oblasti rizik.....	6
2.2.3. Jak se bránit.....	7
2.3. Fenomén globalizace.....	7
3. Sociální stát.....	9
3.1. Počátky teorií o státní moci.....	9
3.2. Sociální stát a jeho role.....	9
3.3. Krize sociálního státu.....	10
3.3.1. Sociální stát versus trh.....	10
3.3.2. Flexibilizace práce.....	12
3.3.3. Křehká rodina.....	13
3.3.4. Demografická krize.....	13
3.4. Možná řešení.....	14
4. Sociální vyloučení.....	16
4.1. Původ konceptu sociálního vyloučení.....	16
4.2. Vymezení pojmu.....	17
4.3. Souvislost chudoby a sociálního vyloučení.....	17
4.4. Vlivy na sociální vyloučení.....	18
4.5. Typy sociálního vyloučení.....	19
4.6. Osoby ohrožené sociálním vyloučením.....	22
4.7. Obrana před sociálním vyloučením.....	23
5. Bezdomovství.....	25

5.1. Jak definovat bezdomovství.....	25
5.2. Formy bezdomovství	26
5.3. Příčiny bezdomovství.....	27
5.4. Postoj společnosti k bezdomovství	28
6. Sociální práce a sociální služby	29
6.1. Funkce sociální práce a sociálních služeb	29
6.2. Sociální práce s bezdomovci.....	30
6.3. Azylový dům jako sociální služba	31
II. Praktická část	
7. Metodologie.....	33
7.1. Počátky výzkumu	33
7.2. Metoda sběru dat	34
7.3. Vlastní výzkumné šetření.....	35
7.4. Etika výzkumu.....	36
7.5. Interpretace výsledků.....	37
8. Závěr	45
9. Použité zdroje	49
9.1. Literatura	49
9.2. Internetové zdroje	52
10. Přílohy	I
Příloha č. 1: Tazatelské otázky při výzkumném šetření	I

I. Teoretická část

1. Úvod

V této bakalářské práci se budu věnovat podobě dnešní společnosti. Konkrétně se zaměřuji na nová sociální rizika, před nimiž dnes není prakticky nikdo v bezpečí. Teoretická část rozebere postmoderní společnost a globalizační procesy ovlivňující život každého jedince. Kritice podrobuje především tzv. pokrok moderní doby a redistribuci zdrojů způsobující nerovnost a ohrožení solidárních vztahů ve společnosti. Ve své další části práce představuje pojem sociální stát, jenž prochází nelehkým obdobím vítězství a proher. S pomocí odborné literatury vymezuji problémy, jimž čelí, a pokouším se nalézt jejich možná řešení.

V souvislosti s cílovou skupinou výzkumného šetření, obyvatel azylového domu, text objasňuje pojem sociální vyloučení a jeho oblasti. Charakteristiku bezdomovství a osob postižených tímto jevem doplňuje představení profese sociální práce a funkce sociálních služeb, nezbytných činitelů v práci s takto znevýhodněnými jedinci.

Cílem této práce je odhalení motivace obyvatel azylového domu k tomu, aby nějakým způsobem změnilo svoji stávající životní situaci. Zjišťuji, zda klienti azylových domů už rezignovali na možnost zapojit se zpátky do „normální“ většinové společnosti nebo zda mají ještě naději svůj osud změnit. Lokalita pro můj výzkum, azylový dům, byla zvolena hlavně z toho důvodu, že ho považují za kladný krok směrem od přespávání na ulici bez přístřeší k domovu a zázemí. Mimo jiné hledám odpověď na otázku, jestli azylový dům opravdu motivuje zde žijící osoby směr své životní cesty změnit.

V praktické části představuji volbu výzkumných metod a samotný průběh výzkumného šetření. Závěrečné strany práce poskytují informace o etických zásadách výzkumu, jeho výsledky a závěry.

2. Současná společnost

2.1. Síť nástrah postmodernity

Po celý průběh moderního vývoje provázely náš život dynamické a rozsáhlé změny prakticky ve všech oblastech lidské činnosti. Při prvních úvahách o postindustriální či postmoderní společnosti se přemýšlelo o vyšším stupni vývoje. Tento posun však přinesl mnoho jevů, o nichž nikdo neuvažoval.

Ve své práci (Keller, 2010) autor kritizuje především teorie francouzského sociologa Alaina Touraina a amerického sociologa Daniela Bella. Oba předpokládají, že sektor služeb převyší svým významem sektor průmyslu. Je patrné, že teoretické úvahy obou sociologů se brzy ukázaly jako mylné. Přibližně od poloviny osmdesátých let minulého století se rozdělení bohatství vyrobené společnosti začíná významně přiklánět k nejvyšším vrstvám. Příčin je několik. Za prvé to byla silná obrana bohatých vlastníků. Znamenala zvyšování jejich výnosů na úkor mezd pracovníků. V oblasti práce to dále znamenalo prudké zvýšení odměn vysokých manažerských postů a naopak stagnaci či pokles středních a nižších mezd. Posledním aspektem je rozevírání tzv. sociálních nůžek. Odehrává se mezi zaměstnanými či lidmi majícími možnost zaměstnání získat a lidmi z tohoto procesu z různých důvodů vyloučenými.

V době industrialismu dosahovali uspokojivé životní úrovně nejen manažeři a podnikatelé, ale i zaměstnanci. Produktivita práce rostla, což znamenalo také dostačující poptávku po zboží. Přejít k terciárnímu sektoru přinesl zpomalení či utlumení tempa produktivity práce, jež není v rámci společnosti služeb možná v takové míře jako ve společnosti průmyslové. Firmy na to samozřejmě začaly reagovat. Aby si dokázaly zajistit stále stejný výnos, podnikají opatření na úkor zaměstnanců a jejich mezd.

Výrazně se zvyšují nerovnosti domácností pracovních a osob vyloučených z trhu práce (Keller, 2010).

Beck nazývá dnešní pokročilou moderní společnost (postmoderní) rizikovou společností. Její činnost provází vedle produkce bohatství také produkce rizik. Stojíme dnes před otázkou, jak zabránit těmto rizikům a hrozbám, které byly paradoxně s naším přispěním systematicky vytvářeny. Jejich skrytí či omezení je nelehké, jelikož se jedná o problémy vyplývající ze samotného technicko-ekonomického vývoje společnosti (Beck, 2011).

Jak dále dodává Bystřický, soudobá civilizace se zaměřuje především na zajišťování co největšího pohodlí a materiálního dostatku pro co největší počet lidí. Otázkou zůstává, zda tento trend bude i v blízké budoucnosti udržitelný (Bystřický, 2008).

2.2. Nová sociální rizika

2.2.1. Podstata nových sociálních rizik

Společnost minulá, tedy tradiční, musela čelit mnoha hrozbám a rizikům. Byly to různé druhy chorob, hladomor nebo přírodní katastrofy, při nichž byli lidé prakticky bezradní. Moderní společnost však přinesla zcela nový druh rizik. Jsou to rizika se sociální povahou a produkuje je sama společnost jimi ohrožená. Tato rizika prakticky znemožňují jedinci zajistit si sociální nezávislost vlastními silami (Keller, 2009).

Možnosti a schopnosti rizikům čelit jsou rozděleny nestejně. Lidé disponující vysokými příjmy, vzděláním a mocí si mohou bezpečí a svobodu od rizika vykoupit. Přirozeně pak platí, že riziko nezaměstnanosti je u nekvalifikovaných osob mnohem vyšší než u pracovníků s vysokou kvalifikací (Beck, 2011).

2.2.2. Oblasti rizik

Nejvýznamnějšími riziky souvisejícími s tématem této práce jsou rizika produkující nejistotu v možnosti najít zaměstnání, získat dostatečné vzdělání nebo se seberealizovat. To vše je spojeno s poklesem solidarity ve společnosti, nestálostí trhu práce, automatizací či globalizací ekonomických aktivit. V mezilidských jednáních narůstá význam identity a vliv věku, pohlaví, etnicity apod. (Suša, 2004).

Nová sociální rizika tvrdě zasahují nejvíce osoby nechráněné velkým majetkem, kontakty nebo rodinným zázemím. Nezaměstnanost je vážným problémem většiny dnešních států.

Pro tuto dobu tak typické technické inovace posunuly proces automatizace do situace stále častějšího nahrazování lidské práce (jak fyzické, tak i duševní). Problémy obsahu práce, její kvality nebo procesu odcizení se dnes přesouvají k mnohem závažnějším problémům – problémům mizení práce. Pracovní činnosti nejen v průmyslu, ale i ve službách jsou charakterizovány reorganizací a úsporami nákladů na lidskou pracovní sílu a hůře placenými místy. Všechny tyto aspekty mají sociální dopady poměrně nákladné pro jednotlivé suverénní státy a společnost (Suša, 2010).

Podle Kellera novým sociálním rizikem může být např. situace, kdy člověk sice práci má, ale její povaha mu nedodává sociální jistotu. Využívá proto i sociálních dávek. Dříve toto riziko postihovalo především osoby nepracující (senioři, hendikepovaní). Rizikem se stala také nejistota důstojného stáří a hrozba zestárnutí v chudobě. V dřívějších dobách se mohli takového stáří obávat lidé z různých důvodů nepracující a lidé bez dostatečného majetku. Člověku dnes nepřináší jistotu ani investice vložená do vzdělání, obecně chápáná jako zajištění dobrého a kvalifikovaného zaměstnání.

Novost těchto rizik je mnohdy zavádějící. Jsou to stará rizika s novými vlastnostmi souvisejícími především s oslabenou rolí sociálního státu. Tato snížená ochrana je také důsledkem narůstající křehkosti rodinných a mezilidských vztahů (Keller, 2010).

2.2.3. Jak se bránit

Odborníci nahlízejí na řešení těchto problémů z několika hledisek. Zlepšení situace je možné docílit zvyšováním vědomostí pomocí vzdělávání, což je samozřejmě žádoucí. S nejistými příjmy většiny populace je kvalitní vzdělání pro nízkopříjmové skupiny nedostupné a problém neřeší.

Dále se pozornost přesouvá k co nejvyšší individuální odpovědnosti. V dnešní době je pro člověka nedosahujícího na základní zdroje společnosti velmi těžké něco zlepšit bez cizí pomoci. Ani jedno z těchto řešení nepřichází s myšlenkou solidarity.

Keller vše shrnuje. Podstatou nových sociálních rizik je tržní systém a jeho hrozby, které se zmnohonásobily. Jsou však kladeny za vinu obětem a ne skutečným viníkům (nejbohatším příjmovým kategoriím a velkým firmám) (Keller, 2010).

Společnost v dnešní době zcela jasně nevidí, kdo je tím odpovědným. Je na místě zmínit fakt, že moc není v rukou těch, kteří by mohli něco změnit.

2.3. Fenomén globalizace

Pro modernizační procesy probíhající přibližně od osmdesátých let 20. století se vžil pojem globalizace. Je považována za soubor procesů, jimiž se svět propojuje a jimiž se zároveň oslabuje význam samostatných národních států. Tyto tendence postihují všechny oblasti lidské činnosti. Ekonomické oblasti přinesla globalizace obrovskou rozmanitost zboží, kterou dnes pokládáme prakticky za samozřejmost. Informační propojení přinesly nové technologie a silný vliv médií. Vzniká velké množství mezinárodních institucí a organizací. Vojenská síla některých států umožňuje v momentě zasáhnout kdekoli na světě (Matoušek, 2003).

Ačkoli není vždy spravedlivé zmiňovat pouze negativní globalizační aspekty, tato práce se na ně zaměřuje především. Globalizační a jiné procesy, probíhající posledních desítek let, silným způsobem ovlivňují

ekonomickou soběstačnost každého jedince a jeho uplatnění na trhu práce. Téma pozitiv jistě v budoucnu využije jiný autor. Já se však budu prozatím držet skeptické linie.

Při významných jednáních mezinárodních institucí mají slova nevelkých a neambiciózních hráčů malou váhu. Výsledky těchto setkání ovlivní každého občana, aniž by o tom věděl.

Současný stav narůstání sociálních nerovností a sociální dezintegrace v soudobých kontextech sociálních i ekologických rizik, vyvolává silné napětí, spory a zpochybňování. Určitá idea globálního sjednoceného světa se stává spíše teoretickým konceptem, jelikož velké rozdíly a sociální nerovnosti v přístupu k mnoha zdrojům (finančním, materiálním, informačním či kulturním) a výhodám dnešního světa, se stále více prohlubují (Suša, 2010).

Podle Baumana se společnost v rámci globalizace silně diferencuje. Rozpad časoprostorových vzdáleností lidská společenství spíše polarizuje. Pro jedny znamená osvobození. Pro druhé však znamená ztrátu identity vázané k danému místu. Ti první mohou diktovat své požadavky, zatímco ti druzí žijí v neustálé nejistotě a nemohou ovlivnit podmínky svého života (Bauman, 1999).

Tuto polarizaci, jež je globalizací a modernizačními trendy podporována, spojuje Suša s rozkladem společenství a solidárních vztahů mezi lidmi a vznikem sociálního vyloučení. Chápe je jako dobrovolné vyloučení úspěšných uzavřených ve svém luxusu před veřejným životem. Na druhém břehu jsou nedobrovolně vyloučení, osamocení a nechránění kolektivitami a solidaritou ve vztazích lidské vzájemné pomoci (Suša, 2010). Jak je dnes definováno sociální vyloučení a koho se týká, rozebere práce v následujících kapitolách.

Hlavním činitelem v postmoderní společnosti je trh. Ovlivňuje spoustu dalších subjektů a institucí. V podmínkách trhu není prakticky možné snižovat rozdíly životních úrovní mezi různými skupinami obyvatel. Právě z tohoto důvodu došlo ke vzniku sociálního státu. Ten měl vliv trhu na sociální situaci občanů korigovat.

3. Sociální stát

3.1. Počátky teorií o státní moci

O počátcích pojmu „stát“ se začíná hovořit přibližně začátkem 16. století v období italských městských republik. Za autora zavedení pojmu do odborné státopědné literatury je považován Niccolo Machiavelli ve spisu Vladař z roku 1513 (Večeřa, 1996).

Mezi známé teoretiky společenské smlouvy patřili např. J. Locke, J. J. Rousseau nebo Thomas Hobbes. Hobbes vidí vznik státu v potřebě uplatnění pudu sebezáchovy. Vše je konstituováno do společenské smlouvy, v níž se jedinci vzdávají svých určitých práv ve prospěch státu, aby za to získali ochranu svého života a vyšší míru bezpečí. Hobbes chápe toto omezení vlastní svobody jako cíl zajištění míru a pokoje. Jeho představa státu ochránce se velmi přibližuje konceptu sociálního státu. Přirozená lidská práva se už nerealizují svévolně a bezprostředně, ale realizují se jako práva občanská prostřednictvím státu. Hobbes byl kritizován výše zmíněnými autory za nemožnost odporu proti státní moc, kterou však Locke či Rousseau připouštěli (Večeřa, 1996).

Stát plní funkci významného činitele v rámci sociální politiky, ba má dokonce nezastupitelnou roli. Sociální politika je moderním řízením sociální oblasti, směřující k co nejlepšímu možnému uspořádání společnosti a k podpoře sociálně slabých občanů.

3.2. Sociální stát a jeho role

Pojem „sociální stát“ přichází v první polovině minulého století, kdy je pozice státu jako nezastupitelného činitele sociální politiky, pevně zakotvena. Za autora tohoto pojmu je považován anglický lord sir W. H. Beveridge, reformátor sociální politiky předválečné Velké Británie, jenž r. 1942 vytvořil první komplexní systém sociálního zabezpečení, a v něm použil i termín sociální stát. Jasné vymezení tohoto pojmu je sporné.

V angličtině je používán pojem „welfare state“ a s ním spojený český překlad „stát blahobytu“, čímž je ale myšlen blahobyt v rámci lidsky důstojných podmínek života. Česky psaná literatura se přiklání k pojmu sociální stát. Jiná vymezení nabízejí stát veřejných sociálních služeb nebo asistenční stát (Krebs a kol., 2007).

Význam státu v sociální politice se v čase mění, proto je i o sociálním státu a jeho míře působnosti v každé moderní zemi uvažováno jinak. Za obecné předpoklady vzniku sociálního státu lze považovat hospodářskou expanzi a vědecký pokrok. Umožňoval zvýšení životních standardů občanů i výraznější aktivity státu v sociální oblasti. Mění se také role jedince a státu, kdy stát má plnit roli sloužícího svému občanovi. Vliv zde měl i demograficko-sociální vývoj (urbanizace, zaměstnanost žen, zvýšená kvalita zdravotní péče apod.). Stát začal na tuto situaci reagovat dostatečným sociálním zabezpečením.

Tato teoretická koncepce byla v některých zemích úspěšně, v jiných naopak méně úspěšně, uvedena do praxe. Zajistila mnoha lidem vyšší životní standard. Určité záměry mají vždy i druhou stranu mince. V případě sociálního státu se jedná o jeho vysokou finanční nákladnost (Krebs a kol., 2007).

3.3. Krize sociálního státu

3.3.1. Sociální stát versus trh

„Sociální stát vznikl a v řadě zemí se přibližně po stovku let rozvíjel především proto, aby se všem občanům mohlo dostat zhruba takové míry bezpečí a jistoty, kolik zaručuje lidem majetným jejich majetek“¹ (Keller, 2009, s. 10).

Období největšího rozmachu a fungování sociálního státu stálo na významném partnerství, v němž se stát mohl spoléhat na fungující trh

¹ V dobách minulých se jednalo spíše o nerovnost původu. Výhoda lepšího postavení byla určena při narození. V moderní společnosti je možné posunout se na stratifikační stupnici díky majetku a způsobu spotřeby. Ve stavovské společnosti však majetek sám o sobě nestačil (Mareš, 1999).

práce. Trh práce zajišťoval zájemcům plnohodnotná zaměstnání. Dále to byla soudržná rodina. Starala se a hlavně se chtěla postarat o své členy, kterým se z různých důvodů nedařilo. Za této situace dokázal stát vybudovat silné sociální zabezpečení. Polovina sedmdesátých let minulého století však přinesla výrazné změny na trhu práce a rodina se stává čím dál tím více křehkým systémem. Všichni tito lidé zatížení nějakými problémy hledají ochranu u sociálního státu. Bohužel sociální stát v důsledku globalizačních procesů ztrácí dostatečný prostor o něčem rozhodovat. Procesy rozvracející stabilitu sociálního státu souvisejí s procesy vývoje moderní společnosti, což se paradoxně děje s plnou účastí sociálního státu (Keller, 2009).

Úkolem sociálního státu bylo, a je, zmírňovat dopady trhu na sociální. Sociální stát zajišťuje a zpřístupňuje určité sociální služby potřebným. Tito lidé nedisponují velkými finančními prostředky, aby si tyto služby mohli zajistit sami. Funkce trhu je nesporná. Hospodářská činnost zajišťuje ekonomický růst a zaměstnanost. Sociální stát pak dohlíží na to, aby tlak tržního systému nezapříčinil výraznou polarizaci ve společnosti, a tím neohrozil i samotné fungování ekonomiky. Vše by mohlo vypadat ideálně, kdyby se ekonomický sektor nezačal rozpínat a komplikovat roli sociálního státu. Sociální stát nachází účinnou obranu. Hlavním pozitivním činitelem je sociální politika regulující a smírující své potřeby s potřebami politiky hospodářské. Otázkou však zůstává, jak dlouho toho bude ještě schopna (Keller, 2009).

Krise sociálního státu tedy probíhá současně s krizí všech dalších významných partnerů: národního státu, trhu práce a také nukleární rodiny² (Keller, 2009).

² Termín nukleární rodina je používán pro spojení členů domácnosti, ke kterým patří dva partneři (rodiče) a jejich potomci (bez širšího příbuzenstva).

3.3.2. Flexibilizace práce

„Sociální stát byl do své dnešní podoby ustaven počátkem druhé poloviny 20. století, tedy v době, kdy svého vrcholu dosahovala moderní industriální společnost“ (Keller, 2009, s. 23). Keller počátkům debat o krizi sociálního státu přisuzuje polovinu let sedmdesátých, kdy také zaznívají první úvahy o konci průmyslové společnosti a vzniku společnosti postindustriální či také postmoderní. Vznik tohoto nového řádu souvisel především s velkým počtem lidí přesídlených ze sekundárního sektoru průmyslu do sektoru služeb. Tento samotný fakt by sám o sobě neznamenal problém, kdyby však sebou nepřinášel problémy další. Přesun takového množství lidí do sektoru služeb neproběhl tak „hladce“, jako to bylo v dobách poměrně nedávných při integraci bývalých rolníků do průmyslové výroby. Situaci nepomohl ani fakt určitého útlumu průmyslu a naopak expanze sektoru služeb. Na trh práce nastupují ženy. Trh práce však nemůže takové množství zvládnout a sociální stát zažívá velký nárůst výdajů na nezaměstnanost.

Problém vidí Keller ve flexibilizaci práce, znamenající v dnešní době především tendence k uzavírání krátkodobých smluv na omezenou pracovní dobu místo plnohodnotné smlouvy. Zaměstnanci jsou pak zatíženi nejistotou, jelikož jejich nízké příjmy z neplnohodnotné formy práce jim nezajišťují takové životní standardy, jaké by očekávali. Jsou dále nuceni žádat stát o nejrůznější druhy dávek. Jejich nízké příjmy jim zároveň neumožňují odvádět do státní pokladny vysoké daně nebo se dostatečně pojistit na období penze (Keller, 2009). Toto rozšíření neplnohodnotných forem práce má však katastrofální důsledky pro sociální stát, kterému se nedostává dostatečných prostředků pro své fungování a podporu ohrožených skupin obyvatel (Keller, 2010).

„Jednak plyne ze zaměstnaneckého poměru relativně zajištěný společenský status, neboť zaměstnání přináší automaticky rozsáhlá sociální práva, jednak jsou sociální pozice uspořádány kontinuálně, takže i když sociální podmínky zůstávají nerovné, pro jednotlivce i celé skupiny existují reálné možnosti mobility mezi nimi. Krize společnosti zaměstnání,

jíž jsme dnes ve všech vyspělých zemích svědky, oba tyto předpoklady popírá a tím vytváří poměry, z nichž vyrůstá nová otázka sociální“ (Keller, 2009, s. 119).

3.3.3. Křehká rodina

Rodina se jako základní jednotka státu ocitá v krizi. Manželský svazek je dnes pro mnohé spíše průchozím spojením nemajícím trvalejší hodnotu.

Keller spatřuje důvody prohlubování desolidarizace společnosti mimo jiné ve změně charakteru rodiny a ve zvětšení její křehkosti v posledních letech a desetiletích. Nastává tak napětí mezi lidmi volícími strategii nemít děti, jež sebou přináší jasné zvýhodnění, a lidmi vychovávajícími potomky. Pro ty první jejich volba znamenala vzdání se možnosti vychovávat potomky, ale také podstatné ušetření na výdajích oproti těm druhým. Ve stáří však budou právě potomci všech lidí volících výchovu a radost z dítěte „pečovat“ o ty, kteří zvolili variantu opačnou, děti nemít (Keller, 2009).

Rodinu však mimo vzájemných vztahů determinují i její ekonomické možnosti. Příjem každé domácnosti je závislý na dostatečném příjmu živelů a také příspěvků a odlehčovacích motivů státu na výchovu dětí. Právě velké množství dětí v rodině znamená mnoho štěstí, ale zároveň určité riziko nižší životní úrovně.

3.3.4. Demografická krize

V neposlední řadě je dnešní sociální stát ovlivňován demografickými aspekty dnešního populačního vývoje. Populace stárne. Lépe řečeno, dožíváme se vyššího věku a zároveň spotřebováváme větší množství léků na udržení zdraví, což opět vyvádí ze státní pokladny velké množství financí a nahrává velkým farmaceutickým koncernům. Finanční nákladnost důchodového systému rok od roku roste. Nedostatečná a nedomyšlená populační politika našeho státu, tedy pokud vůbec nějaká existuje, napomáhá ke zvyšujícím se nákladům

penzijního systému. V důsledku populační krize se nerodí a nebude rodit dostatek dětí. Lidé v produktivním věku by měli dnes přispívat svou ekonomickou aktivitou na současné důchodce. Stejně tak, až budou oni v důchodu, měli by přispívat na penze jejich potomci. Je však stále jasnější, že na to nebude dostatek finančních prostředků. Tento důchodový systém (nazývaný také průběžný) stojí na vzájemné solidaritě ve společnosti. Dnes se ale nachází v hluboké krizi. Mezi veřejností i odborníky se stále častěji hovoří o potřebě zaměřením se na fondové systémy a individuální přístupy a stav nějakým způsobem zregulovat.

3.4. Možná řešení

V dnešních představách o schopnostech a smyslu sociálního státu se vynořují dva názory. Na jedné straně stojí kritici a pochybovači o jeho funkci ve společnosti. Na straně druhé jsou ti, u nichž představa funkční sociální politiky bez výsadní role sociálního státu ani neexistuje (Keller, 2009).

„Kritikové dnešní podoby sociálního státu tvrdí, že takový stát vytváří „závislost na podpoře“. Namísto aktivního přístupu k životu se jejich příjemci uchylují k rezignaci a pasivitě, k očekávání trvale natažené pomocné ruky státu“ (Giddens, 1999, s. 282). Tito kritici konceptu sociálního státu si mnohdy dostatečně neuvědomují jeho naléhavost a potřebu. Samozřejmě, že náklady, které sebou tento koncept přináší, by bylo dobré omezit, ale bylo by to snad někdy možné? Vždy budou existovat ti potřební a my bychom se k nim neměli otáčet zády. Sociální stát pomáhá sociálně slabým. Také slouží současným penzistům odvádějícím celý život ze svých příjmů část, aby si v budoucnu mohli „užít spokojeného stáří“. Je důležitým činitelem v rámci vzdělávací politiky při pomoci mladé generaci najít své místo ve společnosti. Podporuje také rodiny s dětmi v jejich cestě životem. Alespoň tak by se dala vystihnout ideální strategie fungování sociálního státu. Nikdy však nebudeme předpokládat existenci dokonalé společnosti. Kritika pochybovačů o jeho samotném smyslu není jistě na místě (Keller, 2009).

Dnes se nejčastěji hovoří o modernizaci sociálního státu, jeho zeštíhlení nebo také dokonce zrušení. Rozhodně je nezbytné snížovat jeho výdaje, což je ale velmi obtížné především z výše zmíněných důvodů. Směr správného fungování sociální politiky by mohl být založen na ideologickém a politickém konsensu. V naší zemi je viděn zřídka. Více peněz by do státní pokladny přineslo např. progresivní zdanění příjmů, které však pravicová vláda odmítá. Dalším významným aspektem je zdanění velkých firemních koncernů, provází ho ale hrozba odchodu těchto obchodníků do jiných zemí, což by významně ovlivnilo nejen naši ekonomiku, ale také trh práce.

Často se jako o možnosti řešení hovoří o převzetí vlastní odpovědnosti. Každý by tedy měl hrát sám za sebe. Takové tendence se už dějí. Stát upozorňuje dnešní jedince v produktivním věku, že na jejich důchody nebudou peníze. Je tak třeba i jejich individuální snaha. Vše podtrhává proces globalizace nahrávající silným a srážející ekonomicky slabé.

Keller dodává, že problémy sociálního státu se vyhrotily tím, že na jeho chod přestávají přispívat především velké firmy a nejbohatší příjmové kategorie. *„Největším paradoxem modernizace tak je, že lidé jsou činěni zodpovědnými za něco, co při současném směřování ekonomiky a nastavení trhu práce mohou jen stěží ovlivnit“* (Keller, 2009, s. 84).

Někteří příznivci současné společnosti pokládají její stav za příznivý. Pouze připouštějí existenci několika těch, jež se do této ideální společnosti ještě nepodařilo zcela začlenit. Keller však zdůrazňuje nakolik je vznik sociálně vyloučených výsledkem fungování tržního hospodářství, oslabující se role sociálního státu a zvyšující se individualizace společnosti (Keller, 2010).

4. Sociální vyloučení

4.1. Původ konceptu sociálního vyloučení

Pojem sociální vyloučení je v současné době používán celou řadou odborníků. Ačkoli se nejedná o příliš nový termín, je konkrétně znám především v okruhu profesorů univerzit, většinou humanitních oborů, nebo pracovníků sociálních služeb. Pro média začíná být výrazem velmi populárním a používá se stále častěji. Laická veřejnost tento koncept však nemusí považovat za zcela jasný, ba dokonce ho mnohdy chápe pouze jako další výraz pro „ekonomické strádání“ – chudobu. Vztah mezi oběma výrazy práce dále vymezí.

Počátky pojmu sociální vyloučení (exkluze) sahají do Francie poloviny 60. let 20. století, kdy je používán pouze ojediněle. Systematičtější a konkrétnější vymezení však přináší 70. léta. Lidé žijící v bídnych životních podmínkách začínají být označováni jako „les exclus“. Za tvůrce pojmu a jeho dalšího rozvinutí je považován tehdejší vysoký státní úředník René Lenoir. Výraz sociální exkluze vztahoval k lidem vyloučeným ze státního systému sociálního zabezpečení (Toušek, 2010, [online]). Jak uvádí Keller, Lenoir se nezabývá společensko-ekonomickými mechanismy vyvolávajícími sociální vyloučení. Tyto mechanismy jsou problémem dostatečně nepřizpůsobivých občanů. Řadí sem vedle fyzicky a mentálně postižených také sociálně neadaptované (Keller, 2010).

Od konce 70. let se postupně pojem sociální vyloučení šíří do celé kontinentální Evropy a Velké Británie. Postupně je stále více chápáno nejen jako vyloučení ekonomické, ale je vztahováno k rostoucí nestabilitě ve společnosti, rozpadu rodiny či nezaměstnanosti. Konkrétně nezaměstnanost byla tehdy v první polovině 70. let Lenoirem opomíjena, nebyla totiž aktuální. Naopak léta následující přinesla nejistotu na trhu práce, nová sociální rizika a celý proces byl dokonán nástupem globalizace.

Oba myšlenkové proudy – anglosaský (chudoba) i francouzský – (sociální vyloučení) byly pod záštitou vyšší instituce, Evropské unie, sjednoceny. Pojem sociální vyloučení získává od 80. let i institucionální zakotvení (Toušek, 2008, [online]).³

4.2. Vymezení pojmu

„Sociální vyloučení (exkluzi) můžeme definovat jako proces, kterým jsou jednotlivci i celé skupiny osob zbavováni přístupu ke zdrojům nezbytných pro zapojení se do sociálních, ekonomických a politických aktivit společnosti jako celku. Proces sociálního vyloučení je primárně důsledkem chudoby a nízkých příjmů. Přispívají k němu také některé další faktory, jako je např. diskriminace, nízké vzdělání či špatné životní podmínky. Sociálně vyloučení jedinci jsou odříznuti od institucí a služeb, sociálních sítí a vzdělávacích příležitostí“ (Šimek, 2007, s. 22).

Zdrojem konceptu sociálního vyloučení je faktická nemožnost vyloučených jedinců participovat stejnou měrou jako ostatní na materiálních i nemateriálních statcích společnosti, což vede k jejich chudobě, tedy ekonomickému vyloučení (Šimek, 2007).

4.3. Souvislost chudoby a sociálního vyloučení

Matoušek připomíná, že obecně přijímaná koncepce chudoby vlastně neexistuje. Kritéria definující chudobu jsou závislá na tradici a na aktuálním pojetí sociální spravedlnosti. Dřívější „objektivní“ měřítko pro stanovení chudoby představovaly úroveň příjmů a úroveň spotřeby. Dnes se odborníci přiklánějí ke komplexnějším měřítkům představujících dohodnuté standardy minimálních potřeb, např.

³ „V roce 1988 byl ve Štrasburku přijat Dodatkový protokol k Evropské sociální chartě. Tato charta z r. 1961 stanovuje základní sociální práva a principy jako právo na práci, právo na spravedlivou odměnu za práci či právo na ochranu zdraví. Dodatkový protokol obsahuje dalších 12 práv, např. právo na stejné příležitosti a na rovné zacházení, právo na důstojnost v práci, právo na ochranu před chudobou a sociálním vyloučením či právo na bydlení. Práva zakotvená v Evropské sociální chartě mají celoevropský charakter a jsou uznávána všemi státy, které Chartu podepsaly“ (BusinessInfo, 2009, [online]).

minimální spotřební koš zahrnující statky a služby zajišťující důstojné přežití. Za nástroje bojující proti chudobě je považováno záporné zdanění příjmů, stanovení minimální mzdy či životního minima (Matoušek, 2003).

Pohledem lidských práv, jichž se dotýká mnoho významných mezinárodních dokumentů, představuje chudoba jejich nesporné porušování, a to zejména práva na slušný život – práva důstojného života jako lidské bytosti. V těchto rozměrech má člověk a lidský život tu největší hodnotu (Výzkumný tým SOCIAL WATCH, 2010).

Obrovské množství lidí dnes žije v nedůstojných podmínkách. V poslední době se také klade důraz na vymezení rolí různých subjektů v analýze chudoby a v jejím potlačování. Největší odpovědnost padá na bedra všech samostatných státních útvarů. Státy mají významnou moc v ovlivňování ekonomické situace svých obyvatel.

Většina autorů se shoduje, že problém sociálního vyloučení je mnohem komplexnější a přiměřenější než pojem chudoby, spojovaný s otázkami sociálního vyloučení nejčastěji. V budoucnu dojde možná k postupnému nahrazení pojmu chudoba pojmem sociální vyloučení, které zahrnuje nejen ekonomické hledisko, ale i sociální, kulturní či politické (Matoušek, 2003).

4.4. Vlivy na sociální vyloučení

Odborní autoři nahlízejí na příčiny sociálního vyloučení ze dvou hledisek – vnější a vnitřní. Vnější příčiny sociálního vyloučení jsou jevy, jež nemohou být ovlivněny vyloučenými osobami, jelikož tyto osoby nad nimi nemají kontrolu. Tyto příčiny jsou charakterizovány širšími společenskými podmínkami.

Mezi tyto vlivy řadíme:

- sociální politiku státu,
- bytovou politiku,
- trh práce a jeho charakter,
- praxi místních samospráv ve vztahu k sociální oblasti,

- diskriminaci či stigmatizaci některých jedinců na základě rasy, etnicity, národnosti, sociálního statusu.

Vnitřní příčiny sociálního vyloučení jsou jevy způsobené samotnými lidmi. Jsou důsledkem jejich konkrétních činů. Tyto činy mohou samu situaci sociálního vyloučení způsobovat, anebo umocňovat její stávající existenci. Přestože jde o individuální příčiny, jsou mnohdy podmíněny právě vnějšími vlivy.

K vnitřním příčinám patří:

- ztráta pracovních návyků při dlouhodobé nezaměstnanosti,
- dlouhodobá neschopnost hospodařit s penězi a dostát svým finančním závazkům,
- orientace na okamžité uspokojení potřeb vyplývající z dlouhodobé frustrace,
- lhostejnost a nízká motivace k řešení vlastních problémů (Brož, Kintlová, Toušek, 2007, s. 8-13, [online]).

4.5. Typy sociálního vyloučení

Současná literatura zpravidla uvažuje o sociálním vyloučení ekonomickém, sociálním, kulturním, politickém, prostorovém a symbolickém.

Ekonomické vyloučení

Projevuje se především v nedostupnosti trhu práce, chudobou a následným uzavřením životních šancí. Tato situace znamená obtížný přístup k finančním zdrojům. Reakce sociálně vyloučených na tento souhrn okolností je mnohdy neuvážená. Jejich chování lze charakterizovat orientací na sféru černé ekonomiky, černého trhu práce a závislostí na sociálních dávkách. Uzavřený přístup na trh práce nemusí být vždy jen důsledkem diskriminace či nedostatku pracovních míst (vnější příčiny sociálního vyloučení), ale také vysokou zadlužeností

či ztrátou pracovních návyků (vnitřní příčiny sociálního vyloučení). Vše souvisí s neuspokojením základních potřeb.⁴

Sociální vyloučení

Chápeme jej jako sociální vyloučení v užším smyslu. Společenské styky a kontakty vyloučených jsou velmi omezeny. Převážně se jedná o kontakty se stejně znevýhodněnými lidmi, nacházejícími se v podobně nepříznivé situaci a postavení jako oni. V podstatě jde o stav, kdy má osoba sociálně vyloučená celkově nižší počet sociálních kontaktů a styků než průměrný jedinec z většinové společnosti.

Kulturní vyloučení

Tento typ vyloučení úzce souvisí se vzdělávacími institucemi a omezeným přístupem osob ke znalostem. Omezení tohoto přístupu je zapříčiněno jak vnějšími, tak vnitřními vlivy. Vnější příčinu vidíme např. v umísťování romských dětí do zvláštních či speciálních škol, kde je pravděpodobnost, že nezískají tak kvalitní vzdělání jako v klasické škole. To je později omezí ve výběru učiliště či střední školy a následně znemožní získání zaměstnání s dobrou společenskou pozicí. Vnitřní příčina může být na straně rodičů majících nízké vzdělání. Není jim tolik blízká představa určitého životního úspěchu díky kvalitnímu vzdělání. Tato představa je naopak většinovou společností uznávána a vysoce ceněna. Nejsou schopni děti správně motivovat k dodržování určitých pravidel jako je samotná docházka do školy nebo pak konkrétní učební úkony (Brož, Kintlová, Toušek, 2007, s. 8-13, [online]).

⁴ Hierarchický systém potřeb amerického klinického psychologa A. H. Maslowa vychází z konceptu, že „východiskem hierarchického uspořádání potřeb je jejich prožívání naléhavostí a princip, že potřeby v tomto systému uvedené jako vyšší jsou uspokojovány teprve tehdy, když jsou alespoň do určité míry uspokojeny potřeby nižší. Maslow dělí tyto potřeby od nižších (základních) k vyšším: fyziologické potřeby, potřeby jistoty, potřeby náležitosti a lásky, potřeby sebeoceny, uznání a prestiže, a potřeby seberealizace“ (Nakonečný, 2003, s. 209).

Politické vyloučení

Mareš definuje politické vyloučení jako „*upření občanských, politických, ale i základních lidských práv a vyloučení z vlivu na společnost i vlastní osud*“ (Mareš, 2000, s. 287, [online]).

Prostorové vyloučení

Tento typ sociálního vyloučení je prakticky nejviditelnějším jevem sociální exkluze. Sociálně vyloučené osoby obvykle žijí v lokalitách charakteristických nízkou úrovní bydlení. Jedná se jak o celé městské části, tak i o ulice nebo jeden či více objektů. Odborníci tyto lokality označují jako ghetta, sociálně vyloučené lokality nebo nepřesně (chudinské, etnické) enklávy. Pracovníky místní samosprávy jsou tyto oblasti nazývány jako „objekty pro nepřizpůsobivé občany“⁵, „byty pro neplatiče“, „holobyty“ nebo „byty pro sociálně slabé občany“. Média se nevyhýbají poměrně hrubším označením, jako jsou „domy či sídliště hrůzy“, „Bronx“ nebo „Mexiko“.

Příchod občanů do těchto lokalit je většinou nedobrovolný. Tito lidé se zde ocitají především v důsledku ostatních faktorů sociálního vyloučení (především vyloučení ekonomického). Odborníci upozorňují, že život ve vyloučené lokalitě není jednoduchý a přináší sebou vyšší ekonomickou zátěž nejen pro samotné obyvatele, ale také pro místní samosprávu a státní správu. Koncentrují se zde vnější i vnitřní příčiny sociálního vyloučení, což nezmírňuje, ale naopak posiluje tvorbu vyloučení jednotlivých osob.

Symbolické vyloučení

V neposlední řadě je třeba zmínit se o vyloučení symbolickém. Je chápáno v rovině významů a charakteristik přisuzovaných vyloučeným osobám většinovou společností. Vedle označení „nepřizpůsobiví občané“ nebo „neplatiči“ jsou tito lidé označováni i mnohem horšími a

⁵ Tento výraz se v poslední době velmi vžil pro označení občanů romského etnika a to nejen v médiích, ale i mezi politickou reprezentací.

vulgárnějšími výrazy. Největším problémem je však určitá paušalizace v tomto kontextu. Tato označení nemusí být vždy oprávněná, ale ve svých důsledcích se stávají pravdivými, jelikož je se všemi zacházeno jako s „neplatiči“ či „nepřízpůsobivými“. Symbolické vyloučení provází také stigmatizace na základě sociálního statusu jedince. Patří sem např. nezaměstnanost, bydliště, rodinný původ atd. Ve spojení s romským obyvatelstvem je v současnosti velkým problémem stigmatizace na základě etnicity (Brož, Kintlová, Toušek, 2007, s. 8-13, [online]).

4.6. Osoby ohrožené sociálním vyloučením

Většina autorů zastává pojetí o existenci osob více ohrožených sociálním vyloučením. Rozdělují je do těchto kategorií:

- *„nedostatečně vzdělané osoby,*
- *dlouhodobě nebo opakovaně nezaměstnaní,*
- *lidé s mentálním či fyzickým postižením,*
- *osoby trpící nějakým druhem závislosti,*
- *osaměle žijící senioři,*
- *imigranti,*
- *příslušníci různě definovaných menšin (etnicita, náboženství, sexuální orientace atd.),*
- *lidé, kteří se ocitli v těžké životní situaci, z níž si sami nedokáží pomoci“* (Gabal in Uherek a kol., 2010, s. 7).

Na sociální vyloučení se dnes dle Kellera nahlíží ze dvou pohledů. První pojetí chápe situaci sociálně vyloučených jako jimi zapříčiněný stav. Dnešní společnost funguje jak má, problémem jsou pouze ti dočasně vyřazení. Druhé pojetí chápe sociální vyloučení jako proces a hledá jeho hluboké příčiny. Upozorňuje na to, že vyloučení se netýká jen těch vyloučených, ale ve svých důsledcích ohrožuje celou společnost. Zatímco v minulosti se sociálně vyloučenými stávali především lidé bez

práce, dnes se můžete stát sociálně vyloučeným, i když pracujete (Keller, 2010).⁶

4.7. Obrana před sociálním vyloučením

Boj proti sociálnímu vyloučení je jedním z hlavních cílů sociální politiky soudobých států. Za nejlepší pomocnou strategii je považováno sociální začleňování čili inkluze.⁷

Cílem sociální inkluze je předcházení situaci sociálního vyloučení. Především se však jedná o zahrnutí osoby předtím vyloučené zpět do společnosti. Vyloučený jedinec má mnohdy nedostatečné zdroje a příležitosti ke společenskému uplatnění. Jeho lidská práva mohou být nedostatečně respektována. V rámci Evropské unie se nejčastěji hovoří o vyrovnávání rozdílů. Za priority je považována podpora účasti obyvatel na vzdělávání, začleňování maximálního možného počtu lidí do práce, garantování minimálního příjmu či poskytování sociálních služeb (Matoušek, 2003). Tyto začleňující tendence jsou definovány v mnoha strategických dokumentech.⁸

Politici představitelé stanovují několik zákonných opatření na podporu osobám nacházejícím se v tíživé životní situaci.

Vedle stanovení životního či existenčního minima⁹ sem patří také pomoc v hmotné nouzi.

⁶ Mnohé publikace a mnozí autoři spojují téma sociálního vyloučení s pojmem marginalizace. Za marginálního člověka v pozadí mnoha definic považujeme osobu stojící na okraji společnosti a to z důvodu její neschopnosti či nemožnosti přizpůsobení se či přijetí skupinových norem chování v daném sociálním prostředí (Šimek, 2007).

⁷ Strategie sociálního začleňování našeho státu, pod záštitou Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky, je dostupná z: <<http://www.mpsv.cz/cs/9078>>.

⁸ Bližší informace jsou dostupné na webových stránkách Evropské komise pro zaměstnanost, sociální věci a sociální začlenění z: <<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=cs&catId=750>>.

⁹ „Životní minimum, upraveno zákonem č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, je minimální společensky uznaná hranice peněžních příjmů k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb. Existenční minimum je pak minimální hranicí peněžních příjmů, která se považuje za nezbytnou k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb na úrovni umožňující přežít“ (Ministerstvo práce a sociálních věcí: Odbor 65, [online]).

Pojem životního a existenčního minima je právě u dávek v pomoci v hmotné nouzi využíván nejčastěji.¹⁰

S problematikou sociálního vyloučení je spojeno mnoho aspektů ovlivňujících předpoklad stát se sociálně vyloučeným.

Stát má v rámci svých funkčních pravomocí určité možnosti ovlivnit situaci na trhu s bydlením. Konkrétně se jedná o přímou finanční podporu výstavbou nových bytů a zvyšování příjmů a koupěschopnosti občanů rozdělením grantů a dávek využitelných jak v oblasti nových bytů, tak i v oblasti staršího bydlení. V oblasti nájemního bydlení spočívá státní podpora především ve výstavbě veřejně podporovaných nájemních bytů, nazývaných také sociální bydlení. Tímto typem bydlení se rozumí zpravidla neziskové nájemní bydlení. Výše nájemného se zde díky veřejné podpoře pohybuje pod úrovní tržního nájemného. Tento typ bydlení je přidělován především domácnostem, které by si nemohly z různých důvodů dovolit pořízení bydlení na volném trhu. Odborníci se shodují, že cestou k reintegraci a inkluzi osob ohrožených sociálním vyloučením a bezdomovstvím, je návrat do trvalého bydlení, což je však velmi obtížné z důvodu nedostatečného konceptu sociálního bydlení v naší zemi. V dnešní době stoupá počet domácností ohrožených ztrátou či nedostupností bydlení. Řešení se nabízí ve vyšší a komplexnější spolupráci neziskového sektoru a státní správy a vyšší možnosti účelného čerpání dotací z programu podporovaného bydlení (Lux, Mikezsová, 2010).

Problematika ohrožení ztrátou bydlení se stává stále více aktuální v dobách, kdy se zaměstnání jako hlavní zdroj příjmů stává nejistou oblastí, přesto však nezbytnou k možnosti kvalitně bydlet.

¹⁰ »Systém pomoci v hmotné nouzi, upravený zákonem č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů, je moderní formou pomoci osobám s nedostatečnými příjmy, motivující tyto osoby k aktivní snaze zajistit si prostředky k uspokojení životních potřeb. Je jedním z opatření, kterými Česká republika bojuje proti sociálnímu vyloučení. Vychází z principu, že každá osoba, která pracuje, se musí mít lépe než ta, která nepracuje, popřípadě se práci vyhýbá“ (Ministerstvo práce a sociálních věcí: Pomoc v hmotné nouzi, [online]).

5. Bezdomovství

5.1. Jak definovat bezdomovství

V době komunistického režimu bezdomovci prakticky „neexistovali“. V podstatě neexistoval pojem bezdomovství, jelikož totalitní režim neakceptoval situaci, kdy někdo někam nepatřil a přežíval na ulici (Průdková, Novotný, 2008).

Vymezování určitých pojmů je mnohdy složitý proces. V mnoha publikacích se objevuje označení pro tento fenomén „bezdomovectví“. Používá ho i Matoušek. Pojem bezdomovectví vnímá Ilja Hradecký jako vyjádření nějakého trvalého postavení, s nímž se nedá nic dělat. Přiklání se spíše k pojmu „bezdomovství“, jenž je neutrální a lépe popisuje určitý stav či situaci (Hradecký, 1998).

Bezdomovství není v Evropě novým fenoménem, ale novým je dnes prudký nárůst počtu bezdomovců a změna jejich skladby. Nejde přitom jen o nejkřiklavější případy lidí spících na ulicích a ostatních veřejných místech, ale i o jedince a rodiny žijící v nevyhovujících, nejistých či nebezpečných podmínkách. Relativně velký a rostoucí počet bezdomovců je důsledkem strukturálních problémů, jako je nedostatek levných bytů a bydlení, vysoká nezaměstnanost a rostoucí úroveň chudoby (Mareš, 1999).

Mezi bezdomovce často řadíme osoby, které vidáme mnohdy denně potulující se nádražní halou či přespávající v parku. Pojem bezdomovství však zahrnuje širší hledisko. *„Bezdomovství lze definovat jako absenci střechy nad hlavou (spaní na veřejných místech), absenci domova (dlouhodobý život na společných ubytovnách a ústavech) nebo nejisté bydlení (bydlení v nezákonném nájmu, squattu, anebo v krátkodobém nájmu)“* (Hradečtí V. a I., 1997, s. 16).

V právním uspořádání České republiky bychom však pojem bezdomovství hledali marně.

Legislativa označuje jako bezdomovství stav lidí bez státní příslušnosti. Dle zákona osoby bez přístřeší v ČR neexistují. Každý občan musí mít v osobních dokladech uvedeno trvalé bydliště (Matoušek, 2003).

5.2. Formy bezdomovství

Většina bezdomovců hledá útočiště především ve velkých městech, jelikož nabízejí mnoho možností k přenocování a i větší anonymitu.

Podle Průdkové a Novotného poměrně menší skupinu tvoří bezdomovci žijící na vesnicích. Jedná se většinou o jednotlivce mající často velké citové pouto k domovu či rodnému městu nebo cítící určité obavy z života v nebezpečném velkoměstě. Poslední skupinou jsou bezdomovci distancující se od zbytku společnosti. Žijí v lesích či různých opuštěných objektech. Nemají potřebu společenského kontaktu a informace o nich jsou těžko dohledatelné (Průdková, Novotný, 2008).

Většina definic se dále opírá o tři základní formy bezdomovství:

- *„zjevné bezdomovství: osoby se vyznačují tím, že žijí na ulicích, nádražích, v parcích, přespávají v tramvajích apod. V chladnějších měsících vyhledávají veřejné noclehárny;*
- *skryté bezdomovství: vyznačuje se tím, že lidé bez domova nevyhledávají veřejné služby, nejsou tedy evidováni. Počet těchto lidí může být vysoký, neboť potřebné služby jsou leckde naprosto nedostačující. Tyto osoby lze nalézt ve sklepích, demoličních objektech, ve vracích aut, v kanálech i v kontejnerech apod. Občas přespávají u známých;*
- *potencionální bezdomovství: do této skupiny patří osoby, kterým bezdomovství reálně hrozí z důvodu nevhodných nebo nejistých bytových podmínek. Patří sem i velká skupina čekatelů na propuštění z různých zařízení: dětský domov, věznice, psychiatrická léčebna. Roste i další skupina potencionálních bezdomovců – migranti, přistěhovalci a azylanti“ (Štěchová, Luptáková, Kopoldová, 2008, s. 21, [online]).*

5.3. Příčiny bezdomovství

Vlastimila a Ilja Hradečtí rozdělují faktory způsobující bezdomovství na objektivní a subjektivní.

Mezi objektivní faktory řadí státní sociální politiku a její legislativu. Sociální politika každého samostatného státu se odvíjí od teoretických hledisek a politické orientace nejvyšších vládních představitelů. Občané mohou její tendence ovlivnit pouze nepřímo při svobodných volbách. Konkrétní politické kroky už nejsou dále v jejich moci. Mezi další objektivní faktory patří kvalifikace občanů a zaměstnanost. Zásady rovných příležitostí jsou čím dál tím více opomíjeny. Příjmové rozdíly mezi lidmi se neustále zvětšují a nekvalifikovaní živitelé rodin se stále častěji potýkají s existenčními problémy.

„Mezi subjektivní faktory vyvolávající fenomén bezdomovství patří faktory:

- *materiální – ztráta bydlení, nejisté bydlení, ztráta zaměstnání, dlouhodobá nezaměstnanost, nedostatečné příjmy, zadluženost, neschopnost kontrolovat vlastní rozpočet, ztráta živitele nebo majetku;*
- *vztahové – změna struktury rodiny, rodinné nebo manželské problémy, diskriminace žen, porušené vztahy mezi partnery, rodiči a dětmi, rozvod nebo rozchod partnerů, násilí v rodině, sexuální obtěžování a znásilnění, osamělost;*
- *osobní – mentální retardace, duševní či tělesná nemoc, závislost na jiné osobě, osamělost, invalidita, alkoholismus či jiná závislost, hráčská závislost, sociální nezralost;*
- *institucionální – propuštění z nápravného zařízení nebo vězení, opuštění ústavní výchovy.*

Hromadění více těchto faktorů přirozeně zvyšuje pravděpodobnost sociálního vyloučení. Rezignace, oslabení odpovědnosti za vlastní život, životní beznaděj, v důsledku ztěžuje reintegraci či nevratné negativní změny osobnosti“ (Hradečtí, 1996, s. 9).

5.4. Postoj společnosti k bezdomovství

„Jde velmi často o osoby, které nejsou dostatečně socializovány, nemají dostatečnou sociokulturní výbavu použitelnou pro trvalou koexistenci a kooperaci s běžnou (ostatní) populací. Často jde o osoby, které svým chováním a způsobem života nejsou pro běžnou populaci pochopitelné a mnohdy ani přijatelné. Určitou část cílové skupiny tvoří ti, kteří se „pouze“ nedokáží orientovat v situaci, ve které se náhle ocitli. Situace je pro ně natolik novou (neznámou) a svou novostí tíživou, že sami nejsou schopni se s ní vyrovnat, natož ji řešit“ (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004, s. 61).

Bezdomovec zůstává na okraji společnosti a nemá k ní téměř žádné vazby. Postoj veřejnosti k těmto osobám mnohdy kombinuje odpor a soucit. Často zde převažují negativa spojená s odmítáním (Vágnerová, 1999).

„Velká část společnosti pak považuje za příčinu bezdomovectví lenost bezdomovců, neochotu pracovat, ochotu páchat trestné činy, nezájem o změnu života a o zařazení se do společnosti, neochotu převzít odpovědnost za svůj život. Lidé se nejčastěji domnívají, že za situaci, do níž se lidé bez domova dostali, si mohou sami“ (Haasová in Průdková, Novotný, 2008, s. 26).

Pro většinovou společnost je mnohdy těžké přijmout tyto lidi. Dívají se na ně opovržlivě. Jejich situace je chápána jako vlastní zavinění a chyba. Tuto chybu však musí napravit pouze oni sami. Naše společnost přesto zachovává určitou míru solidarity ve své činnosti a zřizuje instituce na pomoc takto postiženým jedincům.

6. Sociální práce a sociální služby

6.1. Funkce sociální práce a sociálních služeb

Mezinárodní federace sociálních pracovníků definuje sociální práci jako profesi, jež „podporuje sociální změnu, řešení problémů v lidských vztazích a také zmocnění a osvobození lidí v zájmu zvýšení blaha. Zasahuje v oblastech, kde dochází k interakci lidí a jejich prostředí, a využívá k tomu teorie lidského chování a sociálních systémů. Základem sociální práce jsou principy lidských práv a sociální spravedlnosti“ (Nečasová, 2004, [online]).

Sociální práce pomáhá lidem ve zmírňování sociálních problémů. Její pole působnosti zahrnují především sociální služby poskytované jednotlivcům, rodinám i skupinám osob.

Ministerstvo práce a sociálních věcí má řídicí funkci v daném systému a vede Registr poskytovatelů sociálních služeb v České republice. Dále také definuje význam, počet a kvality sociálních služeb. Sociální služby zajišťují pomoc při péči o vlastní osobu, pomoc při osobní hygieně, stravování, ubytování, pomoc v péči o domácnost, ošetřování, pomoc s výchovou, poskytují poradenské služby, aktivizační služby či služby vzdělávací. Tyto služby se snaží podporovat rozvíjení schopností klientů, a pokud je to možné, vést je k samostatnosti. Sociální služby si stanovují za cíl snižovat sociální a zdravotní rizika provázející život některých uživatelů (Ministerstvo práce a sociálních věcí: Sociální služby, [online]).

Mohou být poskytovány pouze subjektem uvedeným v Registru poskytovatelů sociálních služeb, zřízeném na základě zákona č.108/2006 Sb.¹¹, o sociálních službách. Zákon chrání práva a zájmy lidí, kteří nejsou z různých důvodů (věk, stáří, zdravotní postižení,

¹¹ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách a zákon č. 109/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o sociálních službách.

krizová životní situace) schopni prosadit svá práva sami. Soustředí se dále i na práva, povinnosti a činnost státních institucí. V neposlední řadě vymezuje zákonná práva a povinnosti poskytovatelů sociálních služeb. K poskytovatelům služeb patří jednak obce, kraje, samo ministerstvo, ale také především nestátní neziskové organizace. Ministerstvo práce a sociálních věcí stanovuje také standardy kvality sociálních služeb, právně závazné předpisem od 1. 1. 2007¹² (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2006-2012, [online]).

Pomáhající profese, tudíž i profese sociální práce, stanovují v mnoha dokumentech, a to i na mezinárodní úrovni, normy a etické hodnoty. Měly by být dodržovány v každé situaci. Většina je definována v Etickém kodexu Společnosti sociálních pracovníků.¹³ Profese sociální práce je silně provázána s etickými otázkami. Především v zemích západní Evropy se tato problematika stává velmi aktuální. Nejvíce diskutované jsou otázky v posuzování morálky a hodnot v aférách, kdy právě v těchto aspektech sociální pracovníci selhali (Matoušek, 2008).

6.2. Sociální práce s bezdomovci

„Pro ty, kdo přemýšlejí, jak bezdomovcům pomoci, je důležité si uvědomit, zda a k čemu chce bezdomovec pomoci. Někteří předpokládají, že chce vést běžný a kultivovaný život. To však nemusí být pravda“ (Opatrný in Průdková, Novotný, 2008, s. 40).

Sociálních služeb, jejichž cílovou skupinu představují osoby v nepříznivé životní situaci, je několik. Tato bakalářská práce se konkrétně zaměřuje na osoby bez přístřeší, bez domova. Byli a jsou nuceni z různých důvodů tyto služby vyhledat. Do této kategorie služeb spadají např. domy na půli cesty, noclehárny, azylové domy,

¹² Znění kritérií Standardů je obsahem přílohy č. 2 vyhlášky MPSV č. 505/2006 Sb., prováděcího předpisu k zákonu č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění.

¹³ Etický kodex Společnosti sociálních pracovníků je také dostupný z: <<http://www.socialnipracovnici.cz/images/pdf/Eticky%20kodex%20SSPCR.pdf>>.

nízkoprahová denní centra či služby sociální rehabilitace a sociálního poradenství. Každá z těchto služeb má svá určitá specifika a cíle, jejichž naplnění prosazuje.

Tichý rozděluje služby pomáhající bezdomovcům do třech oblastí:

- preventivní aktivity zahrnující především sociální poradenství a snahu o zlepšení sociálního přizpůsobení u rizikových klientů (jedná se především o podporu být schopen pomoci si vlastními silami). Toto poradenství poskytují nízkoprahová denní centra či občanské poradny;
- služby zaměřující se na naplnění základních potřeb (koncipovány jako pomoc základní). Služba spočívá v poskytnutí noclehu, jídla, ošacení či základní zdravotní péče. Tyto služby poskytují noclehárny či azylové domy;
- služby zaměřující se na reintegraci a soběstačnost usilují o nácvik sociálních dovedností sloužících samostatnému důstojnému životu ve společnosti. Lze sem zařadit chráněná a podporovaná zaměstnání (např. chráněné dílny), jež tvoří tzv. přechod mezi sociální službou (sociálně-rehabilitační služba) a otevřeným pracovním trhem (Tichý, 2007).

6.3. Azylový dům jako sociální služba

„Azylové domy poskytují pobytové služby na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení. Služba obsahuje poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy, poskytnutí ubytování nebo pomoc při zajištění bydlení, pomoc při prosazování práv a zájmů, výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti. Služba se poskytuje za úplaty“ (Ministerstvo práce a sociálních věcí: Sociální služby, [online]).

Mimo jiné je cílem této služby umožnit klientům, motivovaným pro změnu životního stylu, integraci do společnosti. Většina azylových domů stanovuje délku pobytu na několik měsíců.

Azylové domy mají u nás pověst komfortnějšího ubytování než noclehárny, jelikož je zde předpoklad, že uživatel služby má práci (či důchod) a je schopen hradit všechny náklady na bydlení (Matoušek, 2003).¹⁴

Počátkem vzniku azylových domů v České republice, i když existovaly některé i předtím, byl přibližně rok 1990 a s ním spojený konec komunistického režimu. Tradičně vznikaly azylové domy především ve větších městech. Zřizovateli azylových domů jsou většinou neziskové organizace a církevní a charitativní organizace, dále i města (hlavně ta velká). U nás v České republice jsou poskytovateli těchto služeb např. Armáda spásy, Naděje, Česká katolická charita, sdružení Emauzských domů a další (Štěchová, Luptáková, Kopoldová, 2008, s. 17, [online]).

¹⁴ Další informace jsou dostupné z: <<http://www.azylovedomy.cz/>>.

II. Praktická část

7. Metodologie

7.1. Počátky výzkumu

Tato bakalářská práce se ve své praktické části zaměřuje na obyvatele azylového domu a jejich vlastní hodnocení výhledů do budoucnosti. Vycházím z uskutečněného výzkumu v části Azylový dům Domu Matky Terezy¹⁵ v Hradci Králové, provozovaném Oblastní charitou Hradec Králové. První část výzkumu spočívala ve výběru lokality a respondentů. Mým původním záměrem bylo věnovat se problematice azylových domů pro matky s dětmi. Azylový dům pro matky s dětmi v Hradci Králové mi bohužel nemohl poskytnout prostor pro realizaci výzkumu, jelikož je vázán smluvními pouty s jinou univerzitou.

V prosinci 2011 jsem kontaktovala vedoucí Domu Matky Terezy, paní Danu Pechovou, s žádostí o možnost uskutečnit výzkum tam. Dům Matky Terezy má rovněž závazky vůči jiným institucím a jejich studentům, přesto mi bylo umožněno zde výzkum realizovat. Koncem prosince jsem byla paní vedoucí představena uživatelům služeb azylového domu. V této době jsem se také rozhodla, na jaký problém se chci konkrétně zaměřit.

Na základě zvoleného cíle mé bakalářské práce „Perspektivy obyvatel azylového domu“ jsem si stanovila tyto výzkumné otázky:

- Vidí obyvatelé azylového domu nějakou jinou alternativu, než je jejich současný život?

Tuto výzkumnou otázku, rozvádím do několika oblastí:

- ❖ Jaké mají možnosti v oblasti práce?

¹⁵ Dům Matky Terezy v Hradci Králové je střediskem sociálních služeb pro lidi bez domova a zahrnuje 4 služby – azylový dům, denní centrum, noclehárnu a sociální rehabilitaci.

- ❖ Jak by chtěli změnit své rodinné vztahy?
- ❖ Vidí možnost získat stálé bydlení?
- Lze definovat pozitivní motivy, které vedou obyvatele azylového domu k tomu, aby se v jejich životě něco změnilo?
- Jaká negativa ovlivňují obyvatele azylového domu přemýšlet o změně stávajícího života?
- Lze charakterizovat určité obavy obyvatel azylového domu z budoucnosti?

7.2. Metoda sběru dat

Pro konkrétní výzkumné šetření jsem zvolila kvalitativní výzkum. *„Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách“* (Creswell in Hendl, 2008, s. 48). Disman definuje kvalitativní výzkum jako *„nenumerné šetření a interpretace sociální reality“* (Disman, 2011, s. 285). Cíl kvalitativního výzkumu spatřuje v porozumění lidem v sociálních situacích (Disman, 2011).

Při výzkumu jsem použila jako techniku sběru dat polostrukturovaný rozhovor, jenž se podle Hendla vyznačuje stanoveným účelem, danou osnovou a velkou pružností celého procesu získávání informací (Hendl, 2008). K rozhovoru jsem zvolila také techniku nahrávání rozhovorů na diktafon. Nahrávací zařízení mi bylo zapůjčeno z Katedry sociálních věd Univerzity Pardubice. Původně jsem nepředpokládala, že se mi podaří diktafon pro účely výzkumu získat. Velmi mi pomohl v lepším soustředění se na odpovědi respondenta a usnadnil samotnou práci především v její analýze.

7.3. Vlastní výzkumné šetření

Výzkum jsem uskutečnila v polovině ledna 2012. Zaměstnanci Domu Matky Terezy mně umožnili přístup do obou pater části zvané azylový dům, obývaném celkem 32 klienty. V době výzkumu nebyli všichni přítomni a několik pánů se mnou nechtělo hovořit. Našli se ale i ti, kteří po tom, co jsem jim objasnila, za jakým účelem za nimi přicházím, souhlasili s rozhovorem. Dokonce mi respondenti umožnili vstoupit do soukromých prostor jejich pokojů, kde následně rozhovor proběhl.

Klienty tohoto azylového domu jsou pouze muži starší osmnácti let a jeden pokoj obývají dva uživatelé. Celková kapacita je obvykle naplněna. V rámci mého výzkumu mě zajímaly jak odpovědi mladší věkové skupiny, tak i té starší. Svými odpověďmi nakonec přispěli do výzkumu respondenti z obou těchto skupin. Ze začátku jsem se obávala, že nebude s rozhovorem souhlasit žádný z klientů. Tento problém jsem chápala jako největší riziko celého výzkumu a snad i celé mé práce. Nakonec proběhl rozhovor s devíti respondenty.

Po úvodním seznámení a poučení respondenta o tom, jak bude celý rozhovor probíhat, jsem jej započala úvodními otázkami na přítomnost a současnou situaci. Ta se dále rozjasňovala díky ochotě respondenta odhalit svůj životní příběh a minulost. Úvodní tazatelské otázky nebyly přímo určené pro potřeby výzkumu. Rozhodla jsem se pro ně hlavně kvůli lepšímu porozumění danému problému a získání důvěry respondenta. Kompletní tazatelské otázky uvádím v příloze č. 1. Myslím si, že celkově rozhovoru a výzkumu napomohlo přirozené prostředí respondenta, kde se dokázal ve svých odpovědích více otevřít. Nejdůležitější a podstatné otázky pro cíl výzkumu se týkaly jejich záměrů, cílů či přání. Chtěla jsem lépe pochopit, zda člověk v takové životní situaci rezignuje na jakoukoli změnu, nebo vidí možnost pokroku k něčemu lepšímu. Soukromě jsem si kladla otázku, jak moc je motivuje azylový dům a jeho střecha nad hlavou k tomu nevrátit se zpět. Tato cesta zpět u mnohých znamená život zcela „na ulici“.

Délka rozhovorů byla různá. Několik respondentů se rozpovídalo o životním příběhu více, jiní méně. Na konci každého rozhovoru jsem se rozloučila, upřímně poděkovala za ochotu a pomoc, a popřála vše dobré do budoucna.

7.4. Etika výzkumu

Každý výzkum se potýká s etickými otázkami. Při výzkumech o lidských jedincích a jejich životu jsou tyto etické aspekty ještě významnější. Jedná se o situace, kdy uvažujeme o tom, co by bylo z morálního hlediska správné a co ne. I já jsem se nad etickými otázkami v rámci výzkumu zamýšlela. Důležité bylo uvědomit si, že se přede mnou odkryjí důvěrné informace samotných respondentů. Mým úkolem bylo patřičně s nimi zacházet.

Po vzájemném představení byl respondent seznámen s účelem a cílem rozhovoru. Vysvětlila jsem mu také, k čemu bude konečný materiál sloužit. Jejich souhlas s rozhovorem byl prvním krokem v rámci etického zaštitění práce.

Dále bylo nutné seznámit respondenty s mým záměrem využít při rozhovoru nahrávacího zařízení (diktafonu). Použití diktafonu se u žádného pána nesešlo s odmítnutím. Poskytnutí důvěrnějších informací bylo svobodnou volbou každého zúčastněného. Všichni respondenti byli ujistěni o tom, že pořízené nahrávky poslouží pouze mým účelům k analýze jejich odpovědí a ne nikomu dalšímu.

Velmi jsem ocenila důvěru ve mě vloženou při sdělování mnohdy velmi osobních témat a informací ze soukromí respondentů. Při rozhovorech neskrývali emoce, což bylo naprosto přirozené. Součástí etičnosti výzkumu byla samozřejmě i moje reakce na tato citlivá témata z jejich života, což nebylo vždy jednoduché. Jména respondentů uvedená v interpretaci výsledků jsou smyšlená pro zachování co největší anonymity.

7.5. Interpretace výsledků

Účelem mého výzkumu bylo porozumět názorům obyvatel azylového domu na to, zda se jejich život může nějakým způsobem změnit. Po získání odpovědí z rozhovorů s respondenty proběhla jejich analýza.

V rámci výzkumu byly stanoveny tyto výzkumné otázky:

- Vidí obyvatelé azylového domu nějakou jinou alternativu, než je jejich současný život?

Výzkumnou otázku, rozvádím do několika oblastí:

- ❖ Jaké mají možnosti v oblasti práce?
- ❖ Jak by chtěli změnit své rodinné vztahy?
- ❖ Vidí možnost získat stálé bydlení?

Jaké mají možnosti v oblasti práce?

Obyvatelé azylového domu považují zaměstnání za hlavní vodítko a pomoc k zlepšení jejich životní situace. Stálá práce je nezastupitelným pomocníkem k získání lepšího statusu ve společnosti. Většina respondentů je nezaměstnána. Pokud pracují, jejich plat je nedostačující k uhrazení vysokých nájmů a dalších úhrad na provoz bydlení. Získání dobře placené práce jim připadá nemožné. Limitem je ve většině případů nedostatečná kvalifikace. Před tímto problémem stojí jak mladí lidé, tak lidé předdůchodového věku. U respondentů staršího věku (obvykle 50 let a výše) bývá nejčastějším problémem vypořádat se s novými požadavky zaměstnavatelů na jejich kvalifikaci – zejména u informačních technologií. Velmi často se setkávají s odmítnutím např. z důvodu jejich nekvalifikovanosti v práci s osobním počítačem.

„No právě že jsem teďka nezaměstnán no. Proto jsem skončil...a furt tady lovím inzeráty, a furt chodím na pracák a tohle to támhleto. Jenomže voni už dneska, když jim dám rok narození a voni viděj 57, tak prostě mně řeknou, už máme plno, zastavte se za týden, dáme vám vědět telefonicky nebo tohleto. Prostě nemaj zájem o sedmapadesátiletýho dědka, že jo. Já už dneska vezmu cokoli. Doufám, že nebudu věčně na

sociálce a že něký to zaměstnání seženu. Proto teďka chodim na ten počítač poblázněný, což mně dává silně zabrat. No je to prostě v sedmapadesáti letech na mě malinko náročný. No snažim se do toho prostě někým způsobem dostat, ale je to náročný prostě no, v tomhle věku už. Jenomže nejhorší je, že voni kolikrát právě na mně chtěj ti zaměstnavatelé, který kontaktuju ohledně místa, počítač počítač“ (Pan Jaroslav, 57 let).

Azylový dům nabízí mnoho dalších aktivit na pomoc svým obyvatelům znovu získat jistotu v běžných životních činnostech. Znalost práce s počítačem jim může pomoci v získání vyšší kvalifikace. Problém vidím v situaci, kdy zaměstnavatel i přesto negativně zohlední věk a status člověka bez domova a do zaměstnání jej stejně nepřijme.

Problémem se zde také často stává to, že respondent musí hradit alimenty na své nezletilé dítě. Částka alimentů vypočítaná ze mzdy však dlouhou dobu stagnuje bez ohledu na to, zda osoba o práci přišla, má práci novou, nebo práci dokonce nemá, pobírá sociální dávky či žije v azylovém domě. Pan Michal nevidí jinou možnost než práci na černo, o níž se nikdo nedozví. Jelikož je dlužníkem, tyto peníze mu nejdou hned na exekuci. Z vydělaných peněz odvádí danou část hned na alimenty.

Bohužel tyto situace jsou velmi složité. Tito lidé jsou velmi zatíženi dluhovými problémy a práci na černo vidí jako jediné řešení. Následné další zadlužování je nevyhnutelné a přivádí je do dalších nesnází. Zde je na místě zmínit nedostatečnou ochotu a objektivní náhled státních orgánů na to, že člověk chce svou situaci změnit. Obvykle se respondent obrací na sociálního pracovníka (pracovnici), který posléze vyjednává snížení různých poplatků.

„No jsem vedenej na úřadu práce. No takle vám to řeknu, no dělám na černo. No légalně by to šlo, ale jelikož bych měl exekuce na plat, musím platit alimenty, což je pro mě prvořadý, pokud to nezaplatim, tak půjdu do výkonu trestu jo, jelikož už za to mám podmínku, takže dělám na černo. A teď když jsem to říkal tý soudkyni, tam jsem chodil teď od července po dvou měsících vždycky doložit, že jsem něco splatil, no...ale jí

to nezajímá, že jsem v této situaci. Vůbec neřešej ňákou snahu, že člověk má snahu jako dělat a splácet. To je nezajímá“ (Pan Michal, 39 let).

Jak by chtěli změnit své rodinné vztahy?

Rodinné vztahy jsou v případech mnoha respondentů většinou narušeny. S rodinami nejsou obvykle v kontaktu. Jindy je kontakt pouze minimální (např. přes telefon). Rodinu nepokládají za zdroj pomoci. Lépe řečeno chápou svůj stav jakou situaci, ze které si musí pomoci sami.

„No zaplať pánbů, že svobodnej jsem, poněvadž tím pádem bych vlastně do toho dostal i eventuálně svou rodinu, kdybych náhodou ňákou měl, že jo, pak by se to určitě odrazilo i do tohohle problému“ (Pan Jan, 47 let).

Jiným příkladem bývá situace, kdy se respondent snaží spoléhat sám na sebe. Jeho potřeba citových vztahů je částečně uspokojována a kontaktu s rodinou se sice nevyhýbá, jakoukoli pomoc od nich (finanční nebo možnost ubytování) ale odmítá.

„Mám bratry. Ale u nich tam votravovat nebudu, abych se tam někde vnucoval, jestli by mě tam nechali nebo nenechali. A u synů...já nechci se někde vnucovat, to se dá snadno pochopit. Sem tam jsem jednu noc u syna přespal a rozloučím se a vodejdu. Koupím ňákej dárek vnoučatům“ (Pan Jaroslav, 57 let).

U starších pánů se jedná spíše o určitou hrdost a snahu postarat se sám o sebe. U respondentů mladšího věku jsem se setkala se situací, kdy rodina nejeví naprostý zájem. Příkladem může být pan Pavel. V mladém věku mu zemřeli oba rodiče. Svoji situaci nemohl sám řešit. Nikoho v podstatě neměl. Sourozenci odcestovali do zahraničí, kde mají své životy. O něho se nezajímají. Měl pouze starší babičku, u níž by mohl bydlet, strýc si to však nepřál. Když přišel o dva nejbližší lidi, ostatní rodina bylo to jediné, co mu ještě zbylo. Jejich nezájem ho však přiměl hledat pomoc jinde. Nějakou dobu byl v domě na půli cesty a poté se dostal do azylového domu. Rodina pro něho ztratila hlubší

smysl. Doufá a věří, že se v budoucnu bude moct spolehnout jen sám na sebe.

„Babička mi umřela minulý rok, 86 let. Strýc o mě nestojí. Akorát babička měla zájem, no jenomže minulý rok odešla no...Jinak nikoho nemám“ (Pan Pavel, 27 let).

Situace je dle mého názoru taková, že dnes čím dál tím více platí „každý se stará sám o sebe“. Určitá rodinná solidarita, láska či podpora pomalu mizí. Každý je rád, že sám dokáže vyžít. To je samozřejmé. Existují i případy, kdy má rodina málo prostředků, ale dokáže pomoci svému příbuznému. Častěji jsou však lidé sami, obvykle rozvedení. Hledají jiné zázemí, které jim může azylový dům poskytnout. Je to však „pouze“ zázemí střechy nad hlavou, ne zázemí domova, což negativně ovlivňuje jejich psychický stav a důvěru v lidi všeobecně. Jak už bylo řečeno, častými příčinami bezdomovství bývá rozchod partnerů, pro jednoho z nich mnohdy znamenající existenční problémy. Většina respondentů byla nucena řešit novou životní situaci pomocí od azylového domu v důsledku rozvodu nebo ztráty zaměstnání.

Vidí možnost získat stálé bydlení?

Bydlení je jedním z nejdůležitějších zázemí v našem životě. Zajistit si kvalitní nebo alespoň přijatelné bydlení je v dnešní době velmi obtížné. Pokud bydlíte v nájemním bydlení, nemáte nikdy úplnou jistotu. Jistota bydlení v osobním vlastnictví je v současnosti velkou výhodou, která se však většinové populaci nedostává. Pro obyvatele azylového domu je bydlení hned po zaměstnání to jediné, o čem přemýšlejí.

„My jsme tady kecali, jako když skončí ta roční smlouva tady, co je potom jako. No ve vyjmečnejch případech se to prodlužuje o tři měsíce. No tak nevím. My jsme přemejšleli prostě o tom, že si vezmeme nějakou garsonku nebo ubytovnu prostě na půl, tak že ve dvou se to prostě splatí. No v jednom ne“ (Pan Michal, 39 let).

„Teďka mám do 30. března smlouvu. No furt neustále sháním zaměstnání a inzeráty v novinách. Garsonku bych nejradši, ale musí být zase za přijatelnou cenu, abych na to měl, že jo. Doufám, že nebudu věčně na sociálce a že někde to zaměstnání seženu. Když prostě někoho kontaktuju, garsonka, a on chce prodat, a kde já vezmu peníze na koupi té garsonky, protože garsonku dneska koupit, to se řádově odehrává v moc velkejch tisícičkách, že jo. Ale jenom jako podnájem, tam být, ale mít na to smlouvu, ověřenou notářsky atd., aby za 14 dní mě nemohl říct, vystřel a, máš sice zaplácáno, ale vodchod na strom. Takže to chci mít notářsky ověřený atd., ale to se všechno i poprděnej notář se musí zaplatit, že jo, to nebude dělat zadarmíko“ (Pan Jaroslav, 57 let).

„Tak víte co, to je, tak určitě bych chtěl už jenom kvůli holce, abych jí měl, kam to...kam, ale pokud nemáte práci pořádnou, tak dneska garsonky šest sedm tišíc. Není to jednoduchý“ (Pan Radek, 43 let).

Bydlení je dnes velmi drahou záležitostí. Většina respondentů nevidí možnost lepšího či stálého bydlení, pokud nebudou mít jistotu stálé práce. V dnešní době, kdy přibývá snaha zaměstnavatelů ušetřit na pracovní síle, je těžké získat pracovní smlouvu na dobu neurčitou. Možnost přebývat v nájemním bydlení a nevyužívat služeb azylového domu je pak jediné možná ve skupině více osob, kdy lze celkovou částku s pomocí všech uhradit.

- Lze definovat pozitivní motivy, které vedou obyvatele azylového domu k tomu, aby se v jejich životě něco změnilo?

Z počátku jsem se obávala, že o pozitivních motivech s respondenty vůbec hovořit nebudu. Nakonec mi dokázali vyjevit své sny a přání, že se budou mít jednou lépe. Určitá naděje vždy existuje.

Nejčastěji respondenti uváděli to, že mají se svým životem ještě nějaké plány. Bohužel pak však přiznávají, že pokud se něco zásadního nestane, nevidí východisko z této situace. Pozitivně hodnotím jejich snahu domluvit se s druhými a řešit situaci společně. Tento případ byl však jen u pana Michala, který se spolubydlícím udržuje přátelské

vztahy. Upřímně mu přeji, aby jim přátelství vydrželo a nejednalo se pouze o krátkodobé sympatie na základě podobné životní situace.

„Jo my se tady o tom bavíme. No my jsme říkali, jemu to tady končí asi vo čtrnáct dnů dřív než mně, takže pokud to půjde prodloužit...Když nebude nic jinýho, tak to zkusíme prodloužit. Když to nepude prodloužit, tak třeba na ubytovnu to jsou tři tisíce, jako pokud bude práce, tak on to není zas takovej problém“ (Pan Michal, 39 let).

• Jaká negativa ovlivňují obyvatele azylového domu přemýšlet o změně stávajícího života?

Negativa, jež respondenti spatřovali v novém bydlení v azylovém domě, byla ztráta soukromí. Není vždy lehké, jak uváděli, vyjít s ostatními. V jedné obývané místnosti tráví společně několik hodin denně.

„No jo tak tady to je jen přežívání, to není na furt. Jasně že bych byl radši sám v podnájmu no, ale není na to zatím“ (Pan Jakub, 28 let).

„Jak s kým. Tady si nevyberete. Často je to průser tady, buďto to budete tolerovat nebo zešílíte nebo vás zavřou“ (Pan Radek, 43 let).

• Lze charakterizovat určité obavy obyvatel azylového domu z budoucnosti?

„Než jsem se dostal sem, tak jsem byl zhola na ulici. Jako jo, jsem spal, já nevím, támhle ve vlaku. Občas noclehárna. Já jsem žil s tím, že prostě, já jsem to dole to vždycky odsuzoval jako jo. Když jsem byl zaměstnaněj normálně, nějaký bezdomovce jako a pobírat sociální dávky, to jsem odsuzoval, ani jsem se k tomu nehlásil, jako jo. Tak jsem se živil, jak to šlo, jako jo, normálně to řeknu na férovku, krádežema. Krad jsem po obchoďákách, pak jsem to prodával taxikářům. Ono v noclehárně. Ono jim to vyhovuje třeba. Mně teda ne. Mně to lezlo už na makovici. Já jsem byl takhle dva roky. Když děláte vod rána do večera, přijdete z práce třeba vymrzlá, pak tam stát ještě frontu jo, ještě se na vás kolikrát ta postel ani nedostane“ (Pan Michal, 39 let).

Nejčastější obavou je návrat do života na ulici. Pokud respondent zažil přespávání venku, neumí si představit, že by se tam vrátil. Především v zimním období, ale ne jen v něm, zájem o přespání v noclehárně několikanásobně převyšuje její kapacitu. Pokud se na někoho nedostane řada, je odkázán k noci venku, což je zdraví ohrožující situace. Azylový dům je uživateli chápán jako pomoc k získání duševní pohody, jež není v noclehárně možná, jelikož ji brzy ráno opouštíte a je před vámi zase celý den venku.

„Jako každopádně si nedokážu představit, jít zpátky dolů jako. To ne. Byl jsem na té noclehárně nevím rok a půl. Vono ze zdola nahoru se jde dobře, ale zpátky dolů. Já si nedokážu představit, že bych zase stál frontu jo takhle. Nevím no...“ (Pan Michal, 39 let).

„To jsem byl na ulici, slečno. To si nedovedete představit, co to je. No tak teď bych to už nepřežil. Spát na ulici to je něco...“ (Pan Ladislav, 47 let).

„No říkám, podnámem nějak sehnat. Teďka se mi rýsuje ta práce, nevím, jestli mi to vyjde. Mě to stačí, ty peníze, co bych tam vydělával“ (Pan Jakub, 28 let).

„Tak co bych chtěl zažít. Chtěl bych se narodit znova nejlépe, kdyby to šlo a plno věcí bych udělal jinak. Mám obavy. Nevím, co bude. Když já nevím, nedej bože, nebude práce nebo nedopadne nějaký to bydlení. Nevím, co bude. I když já zas na druhou stranu jsem takovej flegmatik, já neřeším jako, co bude za půl roku. Mně stačí, co je dneska a co bude zejtra jako. Já neplánuju takle dopředu“ (Pan Michal, 39 let).

„Strach má pomalu každý. Nikdo neví, co bude zejtra. Teď stačí, co měli lidi problémy s tou výplatou, když byli vlastně bez koruny ty lidi kvůli pracáku“ (Pan Jan, 47 let).

„Je to fakt těžký. Nevím kam. Dolů a pak se uvidí. Ono taky čím jste tady dýl, tak si na to zvyknete prostě, toho jsem se právě bál, a pak jestli máte jít zase ven a na ulici v zimě. V krajním případě bych odjel domů, ale nevím, co by bylo tam. No tam mám miliardu příbuzných, tady mě drží dcera asi na 90 procent. Dneska nemá cenu plánovat, protože vše

dopadne pak jinak. Tak určitě na to myslí člověk. O tom to je tady ten azylák nahoře, jenomže víte co, tak rok, rok půjdete dolů a za půl roku jste stejně zpátky. Tady jsou lidi, co tady jsou dvanáct, třináct let, a nemůžou se odtrhnout. Ještě by byli nejradši, aby ty jejich problémy a dluhy vyřešil azylový dům nebo charita. Se urazej, že musej dolů. Takovejch lidí je spousta. Já jsem spokojenej. Pro mě udělal azylák dost“ (Pan Radek, 43 let).

Budoucnost a její negativa spatřovali respondenti v obavě ocitnout se znovu na ulici či noclehárně. Azylový dům jim dodává významný pocit jistoty.

Většina respondentů reagovala na otázku o obavách nechápavě, jako by se neměli čeho bát. Byl to pravděpodobně příklad jejich soustředění se na přítomnost a uvažování pouze v krátkém časovém horizontu. Potřeba uvažovat o budoucnosti je v takto nepříznivé situaci potlačena. Po hlubším zamyšlení si uvědomovali, že budoucnost je nejistá, ale že oni zatím přežívají.

Na druhou stranu u mnohých jsem se setkala s jasnými názory, jak chtějí svoji budoucnost dále řešit. Vize nového zaměstnání, bydlení či partnera byly však zastíněny jejich nízkou vírou, že dosáhnou požadovaného cíle. Změna jejich života je především na nich. Do jaké míry toho však budou sami schopni, je otázkou.

8. Závěr

Téma bakalářské práce „Perspektivy obyvatel azylového domu“ bylo zvoleno z důvodu své aktuálnosti. Myslím si, že sociální vyloučení a ztráta bydlení budou ohrožujícími faktory stále většího počtu domácností.

Problémy této společnosti mají znaky nestability mezilidských vztahů, zvyšující se individualizace nebo nejistoty na trhu práce. Vše je doplňováno krizí ekonomickou, která sice ovlivní všechny, ale pouze někteří se jí ubrání. Některým skupinám se bude snižovat životní standard natolik, že hrozba bezdomovství pro ně nebude tak nepředstavitelná.

Mezi životem v dostatku a přespáváním na ulici je tenká linie. Dnešní riziková společnost nezajišťuje jistotu prakticky nikomu. Dle mého názoru dochází k prohlubování vnějších vlivů na sociální vyloučení. Trh práce je v dnešním globálním světě ovlivňován mocnými firmami, diktujícími národním státům vlastní strategii. Hodnota jednotky práce a pracovníka je pomíjivá a snahou je co nejvíce na ni ušetřit. Sociální stát a jeho sociální politika nezvládají zabezpečit práva všem občanům – minimálně práva na důstojný lidský život. Tyto mechanismy bohužel selhávají. Na místě je kritika státu za jeho nedostatečné fungování, charakterizované ustupováním mocnějším silám trhu.

Boj proti sociálnímu vyloučení vyzdvihuje snahy vyrovnávání rozdílů mezi státy, což je však v situaci existence zemí na pokraji bankrotu, pouhým snem. Největším problémem je dnes dluhové zatížení a to nejen jednotlivých států, ale také jejich občanů. Sociální začleňování předpokládá podporu zaměstnanosti, vzdělávání, boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení a ruku v ruce koresponduje s pojmem udržitelnosti. Paradoxně si začínáme uvědomovat, jaká bude naše budoucnost a budoucnost našich dětí. Není však příliš pozdě?

Teoretickou část jsem zaměřila především na nejistotu a krize provázející dnešní dobu. Jedná se o nová sociální rizika, krizi sociálního

státu, problematiku chudoby a sociálního vyloučení a také v neposlední řadě o jev extrémního vyloučení – bezdomovství.

Praktickou částí jsem mířila k získání pohledů a názorů samotných zainteresovaných (lidí bez domova). Jejich život se mnohdy dočista změnil a oni si musí zvykat na novou situaci. Cílem mé práce bylo zjistit, jak na tuto situaci nahlízejí a jaké mají vyhlídky do budoucna. Chtěla jsem zjistit, zda uvažují o možnosti, že naleznou práci. Zajímalo mě, jestli mají představu o získání normálního bydlení. Hovořila jsem s nimi o úskalích rodinných vztahů. Zaměřila jsem se také na to, jaké motivy je nutí o tom přemýšlet a uvažovat. V neposlední řadě, jsem chtěla objasnit, zda se své budoucnosti obávají.

Respondenti z azylového domu měli představu o jiné alternativě, než je jejich současný život. Bohužel nevěřili příliš, že by se určitá změna mohla podařit. Problémem je nelehká situace na trhu práce. Konkrétně lidem bez domova neumožňuje dostatečně se začlenit do společnosti. Nízké nebo žádné výdělků nemohou zajistit kvalitní bydlení. Dávky hmotné nouze a další nestačí k uhrazení dnešních nájemních poplatků. Možnost sehnat práci pokládají za velmi problematickou. Často jsou ze strany zaměstnavatelů diskriminováni na základě věku, etnicity, kvalifikace nebo právě společenského statusu, čímž se dostávají do bludného kruhu.

Domov není pouze střecha nad hlavou. Je to především rodinné zázemí dodávající nám pocit jistoty. Rodinné vztahy obyvatel azylového domu nejsou stabilní. Mnohdy nejsou prakticky žádné. Jejich touha změnit svůj život je v tomto ohledu velmi nelehká, jelikož právě pomoc blízkého člověka je silnou motivací. Ta v jejich případě chybí. Obvykle se cítí méněcenní a nechtějí žádat o pomoc příbuzných. Druhým aspektem je častá lhostejnost a nezáměr ze strany rodiny, dnes bohužel, potvrzující současnou nestabilitu a nesolidaritě mezilidských vztahů.

Bezdomovství je těžko zachytitelným, přesto aktuálním problémem. Počty bezdomovců nejsou přesně známy. Problém podtrhuje i ohrožení reálně bydlících lidí. Jejich bezdomovství ale není

vidět. Hlavním problémem v této oblasti je u nás nedostatek tzv. sociálního bydlení. Jedná se o bydlení, kde by mohl člověk usilující o společenskou integraci žít. Chyba je především na straně státní správy. Dostatečná legislativa a činnost v tomto ohledu je v nedohlednu.

Pro obyvatele azylového domu je prakticky nemožné získat stálé bydlení, jelikož je to velmi nákladné. Sociální služba azylového domu usiluje především o to, aby klienti získali motivaci pro návrat k běžnému způsobu života v přirozeném prostředí. Snahou je vést je k samostatnosti, aby si dokázali zajistit stálé bydlení, pravidelný příjem a určitou představu o svém životě. Tato služba je jistě nezbytná. Její snahy však potřebují i samotného jedince usilujícího o změnu. Obyvatelé azylového domu jsou vedeni k tomu, aby svůj život změnili. Jak se jim to podaří, je ale především na nich. Pokud nemají dostatečnou vůli, mnohdy narušenou právě nepříznivou situací, nízkým sebevědomím a ztrátou blízkých osob, je jejich snaha podstatně utlumena.

Cílem práce nebylo pojmout problematiku bezdomovství v celé šíři. Zaměřila jsem se především na jednu určitou skupinu a jednu důležitou instituci usilující o pomoc lidem bez domova. Práce byla pojata spíše kriticky, čímž jsem se snažila zdůraznit naléhavost problému. Ráda bych dále vyvrátila možné tendence veřejnosti uvažovat o těchto lidech a jejich situaci jako o konečné.

V mém výzkumu jsem nezjistila rezignaci obyvatel azylového domu na možnost změny. Jejich situace je velmi složitá a hraje v ní roli mnoho faktorů. Tyto faktory zároveň definují, komu se změna nejspíš podaří a komu ne. Azylový dům jim podává pomocnou ruku a věřím, že i díky ní vizi o své budoucnosti nalézají. Dalším krokem je především jejich samotná snaha a chování.

Doporučila bych použití mé práce nebo témat této problematiky od jiných autorů ve vzdělávacích institucích a to už i na primárních stupních vzdělávání. Především je mým cílem, abychom si uvědomili, jaké je to štěstí, pokud máme domov. Dnešní doba je charakterizována

především sobeckostí, pohodlností a nedostatečnou úctou. Provází nás určitá lhostejnost. Ochranu domova pokládáme za samozřejmost. I obyvatelé azylového domu měli někdy nějaký domov dodávající pocit jistoty. Bohužel o něj přišli. Neměli bychom být lhostejní k tomu, co máme. Měli bychom si toho vážit. Je důležité si uvědomit, jak je hranice mezi oběma světy lidí s domovem a bez domova tenká. Život nám do cesty staví mnoho překážek. Nemůžeme si být jisti, že nám se tato věc nestane.

Odpor k těmto lidem je vyvolán mylnými představami veřejnosti. Velké uznání si zaslouží pracovníci sociálních služeb. Předsudky nechávají stranou a dávají těmto lidem naději. Přála bych si, aby se pro minimálně jednoho z mých respondentů stala tato naděje skutečností.

9. Použité zdroje

9.1. Literatura

BAUMAN, Z. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0817-7

BECK, U. *Riziková společnost: na cestě k jiné modernitě*. 2.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7419-047-6

BYSTRICKÝ, J. a kol. *Média, komunikace a kultura: texty k problematice kulturních technik I*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-117-5

DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. 4. nezměněné vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1966-8

GIDDENS, A. *Sociologie*. Nakladatelství Argo: Praha, 1999. ISBN 80-7203-124-4

HRADECKÁ, V.; HRADECKÝ, I. *Homelessness - extreme exclusion (resumé)*. Praha: Naděje, 1996. ISBN 80-902292-1-2

HRADECKÁ, V.; HRADECKÝ, I. *NADĚJE - cíle a poslání*. Praha: Naděje, 1997.

HRADECKÝ, I. Sborník ze semináře na téma Bezdomovství v Evropě. Praha: Naděje, 1998. ISBN 80-902292-3-9

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2. vyd., aktualizované. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4

KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. ISBN 978-80-7419-017-9

KELLER, J. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. ISBN 978-80-7419-031-5

KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 4. přeprac. aktualizované vyd. Praha: ASPI, a. s., 2007. ISBN 978-80-7357-276-1

LUX, M.; MIKESZOVÁ, M. *Nová podoba sociálního bydlení jako prostředek sociálního začleňování. Chudoba - záležitost nás všech*. Hradec Králové: Oblastní charita HK ve spolupráci s Katedrou kulturních a náboženských studií PF UHK, 2010. ISBN 978-80-86472-48-5

MAREŠ, P. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-61-3

MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0

MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-502-8

NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*. Praha: Academia – nakladatelství Akademie věd ČR, 2003. ISBN 80-200-0993-0

PRŮDKOVÁ, T.; NOVOTNÝ, P. *Bezdomovectví*. Praha: TRITON, 2008. ISBN 978-80-7387-100-0

Sborník přednášek ze XIV. konference Společnosti sociálních pracovníků České republiky. Sociální vyloučení a chudoba. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004. ISBN 80-86552-92-6

SUŠA, O. *K sociologické reflexi moderního rizika.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Katedra sociologie, 2004. ISBN 80-7308-071-0

SUŠA, O. *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti.* Praha: Nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, 2010. ISBN 978-80-7007-320-9

ŠIMEK, M. a kol. *Střecha pro všechny: psychologické, sociální a pracovní aspekty práce s uživateli sociálních služeb.* Broumov: Diakonie Broumov, 2007. ISBN 978-80-254-1371-5

TICHÝ, M. *Práce se sociálně neadaptovanými klienty.* Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2007. ISBN 978-80-7368-310-8

UHEREK, Z. a kol. *Průzkum potřeb v sociálně vyloučených lokalitách Královéhradeckého kraje.* Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2010. ISBN 978-80-87112-32-8

VEČEŘA, M. *Sociální stát: východiska a přístupy.* 2. vyd. dotisk. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996. ISBN 80-85850-16-8

Výzkumný tým SOCIAL WATCH. *Právo nežít v chudobě. Chudoba jako porušování lidských práv.* Praha: Nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, 2010. ISBN 978-80-7007-321-6

9.2. Internetové zdroje

BROŽ, M.; KINTLOVÁ, P.; TOUŠEK, L. a kol. *Kdo drží Černého Petra* [online]. c2007, [cit. 2012-1-22]. ISBN 978-80-86961-27-9. Dostupné z: <http://www.epolis.cz/download/pdf/materials_83_1.pdf>

BUSINESSINFO.CZ. *Sociální politika v Evropské unii* [online]. c2009, [cit. 2012-1-21].

Dostupné z:

<<http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/politiky-eu/socialni-politika-v-evropske-unii/1000521/19269/>>

MAREŠ, P. *Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení* [online]. c2000, [cit. 2012-1-22].

Dostupné z:

<http://sreview.soc.cas.cz/uploads/028583b8ba8110c76a6ae9d260c5c0374e096283_376_285MARES.pdf>

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Sociální služby* [online]., poslední aktualizace 14. 1. 2011 [cit. 2012-1-19]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/cs/9>>

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Registr poskytovatelů sociálních služeb* [online]. c2006-2012 [cit. 2012-1-19]. Dostupné z: <http://iregistr.mpsv.cz/socreg/vitejte.fw.do;jsessionid=ABE4DB8A687F6EBF614ECF429CF4E285.node1?SUBSESSION_ID=1328811926229_1>

Ministerstvo práce a sociálních věcí: Odbor 65. *Příjmy a životní úroveň* [online]., poslední aktualizace 16. 12. 2011 [cit. 2012-2-02]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/cs/11852>>

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Pomoc v hmotné nouzi* [online]. [cit. 2012-2-02]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/cs/5>>

NEČASOVÁ, M. *Mezinárodní etický kodex sociální práce - principy* [online]. c2004 [cit. 2012-1-18].

Dostupné z:

<http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/mezinarodni_eticky_kodex.pdf>

ŠTĚCHOVÁ, M.; LUPTÁKOVÁ, M.; KOPOLDOVÁ, B. (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie* [online]. c2008 [cit. 2012-1-18]. Dostupné z: <<http://www.ok.cz/iksp/docs/344.pdf>>

TOUŠEK, L. *Sociální vyloučení a prostorová segregace* [online]. c2010, [cit. 2012-1-21].

Dostupné z:

<<http://antropologie.zcu.cz/socialni-vyloucení-a-prostorova-segregace>>

10. Přílohy

Příloha č. 1: **Tazatelské otázky při výzkumném šetření**

1. Kolik je Vám let?
2. Jak dlouho jste v tomto azylovém domě?
3. Pocházíte z Hradce Králové nebo odkud přesně?
4. Jak jste žil bezprostředně před tím, než jste se dostal sem do azylového domu?
5. Proč jste šel sem do azylového domu?
6. Myslíte si, že byly i jiné možnosti, jak tu situaci řešit?
7. Litujete nějakých rozhodnutí?
8. Pracujete nebo práci hledáte?
9. Pobíráte nějaké sociální dávky?
10. Teď jste v kontaktu se svou rodinou, s nějakými příbuznými?
11. Jak se zde cítíte, jak se Vám zde žije?
12. Jak Vám vyhovuje být na pokoji ještě s jedním pánem?
13. Jak dlouho plánujete zde ještě být?
14. Smlouva je zde jen na jeden rok. Až Vám smlouva skončí, jak vidíte dál Vaši situaci?
15. Mluvíte o tom s někým dalším, co bude dál?
16. Myslíte na to, přemýšlíte často o tom něco změnit?
17. Jaké možnosti v oblasti práce pro Vás vidíte?
18. Přál byste si zlepšit své vztahy s rodinou?
19. Máte nebo chtěl byste mít nový partnerský vztah?
20. Vidíte nějakou možnost stálého (jiného) bydlení?
21. Máte nějaké sny nebo plány o kterých uvažujete?
22. Představujete si nový začátek?
23. Cítíte nějaké obavy z budoucnosti?